

STADSBYGGET I JAKOBSTADS CENTRUM

ESSÄ

Roger Wingren

Bild; Lille prinsen och Råven

Förord

*"Jakobstadsregionen är den mest livskraftiga regionen i Finland.
En person i Jakobstadsregionen bringar in nästan sex gånger mera
exportinkomster än vad en person i Södra Österbotten och fjorton gånger mer
än vad en person i Kajanaland gör.
Mitt i det område som kallas Exportfinland är Jakobstadsregionen en stjärna
som sprider sitt strålande ljus brett omkring sig. Omfattningen av denna
driftighet kan vi beundra i form av landets högsta sysselsättningsgrad och
lägsta arbetslöshetsgrad"*

Så skriver Paula Erkkilä i Österbottens Tidning den 27 oktober 2019 under rubriken "Miraklet i Jakobstad"

Jag hävdar att det som beskrivs ovan är en ränta på det starka sociala kapital som finns i regionenⁱ, en rikedom som uppstått i samverkan mellan staden och landsbygden.

Den första stadsbyggaren, enligt den stora berättelsen, var åkermannen Kain. Efter att han slagit ihjäl sin bror Abel tvingades han raglande och utan beskydd fly till det platslösa landet ingenstans; landet *Nod*, öster om Eden, okänt för geografer.

Ständigt beredd att försvara sig och sin familj bepansrar han sig, och slutligen bygger han murar runt sina hus. "Iyr re'em" är det hebreiska orden för stad.

Det platslösa landet blev för honom ett morgonland. Den ostadige byggde här en stad som han uppkallade efter sin son Hanok.

Hanok betyder initieringⁱⁱ, tillägnan och invigning, men också exploatering. Staden blev en ny början - inte enbart för Kain, utan för världshistorien. Kains son Juval blev stamfar till alla som spelar på flöjt och lyra, sonen Tubal till alla koppar- och järnsmeder.ⁱⁱⁱ

Staden är allt sedan dess huvudbärare av civilisationens alla former och värdesystem. Relationen mellan stad och landsbygd har emellertid alltid inneburit ett ömsesidigt beroende; ingen av dem kan förstås separerade från varandra.

Regionen är, för att travestera psalm1, `likt ett träd, planterat vid vattengravar, ett träd som bär sin frukt i sin tid och dess löv vissnar inte: vad än den gör, har det framgång`.

Regionen är emellertid i allt högre grad beroende av ett friskt centrum. Liksom trädet har rötter som tränger djupt ner i jorden och en kärna som transporterar vatten och näring till grenarna, lövverken och frukterna, måste regionen ha en frisk kärna.

Jakobstad är förpliktigad att åta sig rollen som kärna i regionträdet.

Centrum är latin och betyder bl.a mittpunkten eller **"kärnan i ett träd"**. Ruttnar kärnveden förtvinar trädet. Så gick det för "Mommos proppo" som planterades strax efter branden 1835, tappade grenar och löv efter det att man på 1970-talet försökt stadga det genom att gjuta hålrummet med betong. Alla försök att därefter vitalisera linden misslyckades. När Jakobscenter byggdes sågades trädet ned.

centr|um, i n. (gr.) eg. udd, pigg. —
(det fasta) cirkelbenet. — mittpunkt,
'centrum'. — kärnan (i träd). A d j.
~älis, e 'central' (Plin.).

Trädet huggs ned, men duger inte ens som bränsle

I den tredje principen för gällande Generalplan sägs därför beträffande regionen:

"Vi vill att stadskärnan med sitt kollektiva minne och sin stimulans för social interaktion, skall vara grund för vår individuella, gemensamma, kulturella och ekonomiska utveckling.

*Genom stadskärnan vill vi **stärka regionen och hela stadsbygden** så, att de olika delarna får sammanhang som upplevs som meningsfulla. Vi vill aktivt och målmedvetet bygga vidare enligt denna övertygelse".*

Det är så vi blir jakobstadsbor, delaktiga i den gemenskap vår stad ger oss".

Jag har delat in min essä i två inbördes kompletterande delar

- Arkitektur och stadsbyggnadskonst
- Stadsbyggande i kärlek, hopp och tro

I ARKITEKTUR OCH STADSBYGGNADSKONST

"Nietzsche proklamerade Guds död och människans....men om människan är död, vem ska vi då bygga för? Hur ska vi bygga?"

Henri Lefebvre 1968^{iv}

Vår tid är faustisk, dömd att möta Gud eller djävulen innan vi är klara, och autenticitetens malmåder är vår enda nyckel till låset"

Norman Mailer 1971^v

I Jakobstad föddes jag år 1943, växte upp, gick i Tomtebo barnträdgård invid Pigkärringsgränden, sen i Lagmans folkskola bortom järnvägen. Från Samskolan blev jag student år 1963.

1965 inledde jag arkitekturstudier vid ETH, (Eidgenössische Technische Hochschule) i Zürich, Schweiz och erhöll mitt diplom i januari 1970.

År 1974 blev jag stadsplanarkitekt i Jakobstad.

Genom Jakobstad förändrades jag, på samma sätt som ens synsätt förändras när man lär sig ett nytt språk – eller kanske snarare när man börjar tala med andra på det språk man lärt sig

Jag deltog aktivt i följande nationellt omvälvande stadsbyggnadsprojekt:

- En bra stad bättre 1987
- Trafik-och miljöplanen för staden Jakobstad 1989
- Generalplanen för staden Jakobstad 1997

Genom dessa arbeten blev Jakobstad för mig "den Andre" och jag blev "En annan".

Jag såg att människans sociala förmåga är så stark att hon medvetet eller omedvetet tillskriver den bebyggda miljön förmåga att svara och ansvara. Jag såg även att Jakobstads är en unik stad, att Jakobstads JAG inte är en abstraktion som kunde ha utvecklats varsomhelst och därför ingenstans. Jakobstad är inte i tiden, inte heller i rummet. Tiden och rummet är i Jakobstad. **Samtidighet!**

Mina tankar om arkitektur och stadsbyggnadskonst i Jakobstad, grundar sig till en väsentlig del på generalplanen från år 1997, framför allt på beskrivningen och planebestämmelserna.^{vi}

Min fasta övertygelse är att generalplanens beskrivning och bestämmelser tillsammans utgör en **slutsten** eller **nyckelsten**, dvs den mittsten i en valvbåge eller ett ribbvalv som låser de andra delarna på plats så att inte stadsbygget faller samman.

Generalplanen som slutsten

Generalplanen som slutstenen i ett ribbvalv

STADSBYGGET I JAKOBSTAD

*"Att kunna bli historia, få historia, är förgänglighetens och
timlighetens betydelse"*

Sören Kierkegaard

*"Ju snabbare förändringstakt, desto nödvändigare att känna det
förflutna"*

Johan Asplund

*"Det finns ingen andlig utveckling som inte är beroende av
materiella förutsättningar. Stadsliv kräver stadsbyggande. Ett
högre stadsliv är beroende av ett förfinat stadsbygge"*

Generalplanen för staden Jakobstad 1998

*"Det urbanas form: samtidighet, möte samling är en kvalitet som
endast kan uppstå ur kvantiteter, dvs. Det kan endast fås till stånd
genom att bygga hus, gator, torg och parker"*

Generalplanen för staden Jakobstad 1998

*Staden som var finns med i staden som är.
Finns med hela tiden. Under tiden. Sprickor
Dyker upp i oljegruset, i betongen.
Samtidighet. All tid är närvarande.*

Wava Stürmer

*Vid Slottes skoaffär
delar inte vackra Judit med hårknut ut röda
och blå gummibollar åt dem som köper nya skor*

*Odin leder inte sin svarta cykel
Ingolf Friman berättar inte
om sitt senaste arkeologiska fynd.
Berättar inte hur rasande grann flickan är
som ligger lik under kyrkgolvet.
Litet damm bara över hennes ansikte,
men spetsarna i klänningen så skira*

Fru Bro säljer inga kvastar på torget

*Stadsdirektör Ahlström vandrar inte
värdigt bärande sin mage
hem till Kristinegatan*

*Naema kommer inte pedande
längs Herrholmsgatan.
Väskan full av ljusröda strumpeband
som hon trär för Lassfolks*

*Ingen spelar fyra mål på Hötorget
inte badminton på Pedersesplanaden.
Inga pojkar lippar fisk vid Lappfjärden.
Inte bollarnas bomp bomp om kvällarna.
Lekarnas spänningsrop borta.
Bortom då.*

Wava Stürmer

Tidrummet är inte statiskt. För stadsbygget liksom för musiken gäller att något fullständigt nytt och rikare förlöses när flera självständiga linjer i rörelse konfronteras med varandra, liksom bänder mot varandra för att sedan förlösas till samklang. Varje epok ger således anledning till följande epok.

I kontrast till det sedvanliga tänkandet som betraktar tiden som en sekvens av ”**nu-punkter**”^{vii} i ett fast tillstånd, talar Elliot R Wolfson^{viii} inspirerad av Walter Benjamin^{ix} och Martin Heidegger^x, om ett poetiskt eller musikaliskt tankesätt, en omvändbar tidslinje som Wolfson kallar tidslinjen för **linjär cirkularitet**. Detta synsätt innebär paradoxalt nog att ”**nutiden kan betraktas som orsaken till det förflutna**”

Historiefilosofin är vanligtvis inriktad på framsteg och uppfattar tiden som **Chronos**, d.v.s som en kvantifierbar sekvens (exv stilriktningarna i stadsbygget)). De gamla grekerna sade att tidsguden Chronos åt upp sina barn. Att uppfatta tiden på detta sätt gör nutiden till en evigt ond tid där Chronos är den ”faustiska tiden” i vilken man aldrig får bedja till stunden: ”*dröj du är så skön*”. Det gäller att ”*djävrt storma fram över jordens fröjder i hetsig överilad fart*”^{xii}

I motsats till Chronos beskrev grekerna även den välbehagliga tiden **Kairos**. Kairos som är alla tiders tid, samlat till ”det unika i rätt tid”, det radikalt speciella, och som följd av detta prioritera närvaron av det närvarande. Kairos är oändlig mening som uppmuntrar till handling. Den är tid här och nu, kvalitativ tid.

Baserat på insikterna från Walter Benjamin och Martin Heidegger, bör den vetenskapliga rekonstruktionen av historien tolkas som ett futuralt minne eller en minnesförväntning, en handling av att minnas det som har förmåga att förlösa det förflutna, inte genom att förklara hur det förflutna egentligen var men genom att lägga in i det förflutna betydelser som det aldrig haft förutom som möjlighet att bli vad det inte är.

Den radikala möjligheten för tid som framtid innebär att det förflutna bara är förflutet i den mån det är återuppbyggnaden av det som ännu kommer, återkomsten av det liknande som är helt olik

De historiska byggnaderna i Jakobstad kvarstår i nuet som avtryck, vilka i varje ögonblick kan omgestaltas genom poetiska sanningar, alldeles som när Marcel Proust^{xii} ”*spanade efter en tid som flytt*”, eller som när Wava Stürmer beskriver Jakobstad i de dikter som tagits med i denna essä. Ur detta perspektiv är minnet inte bara upprepning och återupplevelse av tidigare händelser; det riktas framåt och kan därför betraktas som progressivt i motsats till bakåtsträvande eller konserverande.

Pekka Toivanen citerar Johan Wolfgang von Goethe^{xiii} i Generalplanen 1998

*”Vi har inte rätt att längta efter
någonting gammalt, utan ständigt sträva
efter det nya, vars beståndsdelar består av de
resultat som olika generationer lämnat efter sig”*

Campus Allegro förverkligades som ett minne från framtiden.

BYGGNADSSARVET

*De gamla husen är samhällets minne
äldre än människorna.*

*Kring torget bebyggelsen.
Köpmanshusen, lagren, stallen.*

*Platsens ande föränderlig.
I vissa ögonblick det outgrundliga*

Stadens själ.

*Varje dag skapade människorna på nytt denna själ.
Stämplade sina spår.*

*Och händelserna
Som om de kommit från andra stjärnor
rullade in med fiender, brott och farsoter.
Skonade någon. Dräpte andra.
Slumpmässigt valde offren
Där Marketen nu bjuder ut räkor
Fanns Blomkvists mottagning
På väggen mot Hötorget står textat:
´Gratis parkering 2h - Ilmainen pysäköinti 2h´
På Blommans tid med mindre bokstäver:
"Täck din häst när kölden kniper, glöm ej att vattna den"
Mitt på torget det sirliga huset
Som inte var lusthus
ett våghus för hölassen*

*Längre ned i tiden
Rann ett dike över det som nu är torg
Rann ner mot garverirännorna: Ytterligare längre bort i det som
kallas tid
Höjde sig landet över havet, som land gör här*

Blankspolade hållar

Wava Stürmer

*Vi har här ingen varaktig stad.
Någon har många städer
Har få, eller ingen
Alla städer är obeständiga
Föränderliga fortlever
Bara i någons minne
Så som kvarnarna på Kvarnbacken
Nu finns
Endast som minne hos vindarna.´*

Wava Stürmer

ARKITEKTUR

God arkitektur har präglat stadsbygget under Jakobstads historia

Enligt läran om ords ursprung betyder arkitektur byggnadskonst. Arkitekten^{xiv} är den främsta av dem som bygger. Han är konstförfaren och skapar byggnadskonst och stadsbyggnadskonst.

När vi talar om stadsbygget i Jakobstads centrum måste vi således samtidigt tala om den samverkan mellan gator, torg, parker och byggnader som interagerar med dem och skapar liv.

Vad är byggnadskonst?

"I arkitekturen är sanningen viktigare än fakta."

"Varje arkitekt måste vara profet; varje arkitekt med nödvändighet poet"

"Alla arkitektoniska värden är mänskliga värden, ifall de inte är det, är de inte värdefulla"

Frank Lloyd Wright

"Arkitektur är den uppövade leken genom vilken former fullständigt och magnifikt samlas i ljuset".

Le Corbusier

"Det är verkligen något gudomligt i hans anläggningar, något av makten hos den store diktaren som av sanning och lögn skapar ett tredje, vars förborgade väsen förtrollar oss"

Goethe om Palladio

Arkitektur handlar om att konstnärligt gestalta platser och byggnader, om stadsbyggnadskonst och byggnadskonst. Framför allt handlar arkitektur ändå om att ge gestalt åt det mellanmänskliga, ty endast i det som äger rum mellan människor finns verklighet.

I arkitekturen liksom i alla operativa konster, måste målet styra arbetsprocessen. Målet för arkitekturen är att bygga bra. Men att bygga bra förutsätter att slutresultatet skall vara användbart, hållbart och skönt, som Vitruvius^{xv} säger.

Byggnadskonst är ändå inte sammanfattningen av användbarhet, beständighet och skönhet. Arkitekturen är inte rent förnuft, men aldrig är den oförnuftig. Liksom kärleken äger den ett förnuft som förnuftet inte begriper. Ett byggnadsverk kan visserligen programmeras, det rentav måste programmeras, men arkitekturen står samtidigt bortom frågorna om nyttigheten. Arkitektur är poesi och musik.

Men trots att skönhet är en byggnads substans, måste följande sägas med stort allvar. Om byggnader och stadsrum inte är tekniskt eller funktionellt strukturerade, ja, då är de inte byggnadskonst, utan blott och bart byggnader, gator och torg utan egentliga egenskaper – och arkitekten är då inte längre den främsta bland byggarna utan endast en publikfriare, som degraderar byggnadskonsten till en underavdelning av dekorativt tårtbakande.

Arkitektur skapar rörelse i tidsrummet. I motsats till bildkonsten och skulpturen, som man betraktar eller rör sig kring, vandrar man - eller högtidligare: skrider man genom arkitekturen.

Hur uppstår arkitektur?

För att äkta stadsbyggnadskonst och genuin byggnadskonst skall bli till behövs goda uppdragsgivare och goda arkitekter.

Dessa två. Och just i denna ordning. Därutöver behövs drivna planläggare, som lyhört formar förutsättningarna för arkitekturen. Vidare krävs kunniga lagtolkare och handledare, samt slutligen skickliga byggare.

Ett handlingssätt som gynnar (stads)byggnadskonst

"Det finns ingen andlig utveckling som inte är beroende av materiella förutsättningar. Stadsliv kräver stadsbyggande. Ett högre stadsliv är beroende av ett förfinat stadsbygge"

"Det urbanas form, samtidighet, möte, samling är en kvalitet som endast kan uppstå ur kvantiteter, dvs. det kan endast fås till stånd genom att bygga hus, gator, torg och parker"

Generalplanen för staden Jakobstad 1997

Avsikten bör vara att uppställa sådana mål för politisk handling som sörjer för det gemensamma - politisk handling som syftar till att genom stadsbygget främja stadslivet och stärka identiteten

Jakobstad centrum är som ett stort hus och varje byggnad i detta hus är som en liten stad. De offentliga rummen är stadens verklighet, i vilken alla materiella, psykiska och andliga krafter möts, kolliderar och blandar sina definitiva innebörder och öden. Det inre rummet är byggnadens stora faktum, som förlöser livet i byggnaden och som inifrån har verkan på de yttre stadsrummen, gatorna och platserna.

Stadslivet i centrum föds i interaktionen mellan det offentliga rummet och byggnadernas inre rum. **Henri Lefebvre** kallar detta "samtidighet", genomskinlighet mellan inre och yttre rum. Således bör byggnaderna i kvarteren inifrån gestaltas så, att de utvecklas till urbana skapelser.

Byggnad och gata mot varandra

Byggnad och gata sammanflätade

Syftet med stadsbyggnadsplanen för centrum är att gradvist förvandla ledningsnätets, gatunätets och normuppfyllandets stadsbyggnadskonst till ett skönt stadsbygge, i vilket det förflutna,^{xvi} det närvarande och det möjliga inte kan åtskiljas.

Stadsbyggnadsplanen för centrum avser att restaurera flanörens möjlighet att besöka platserna där handeln äger rum, men även hennes egna rastplatser och tankställen: caféerna, krogarna, restaurangerna, föreningarnas hus; biblioteket, konsertsalarna, konstsalarna, biografen och helgedomarna. Syftet är att utveckla Jakobstads centrum till ett färg- och formskiftande kosmos, ett instrument som dygnets och årets tider kan traktera; att förvandla de befintliga stadsrummen till förnämliga platser, till platser för samtidighet, möte, verk och lek,

HUR STADEN TAR FORM

Stadens form är liksom de genetiska koderna i ett frö^{xvii}. Stadens form finns beskriven i Generalplanen för Jakobstad 1997: "**samtidighet, möte, samling**" (Henri Lefebvre)^{xviii}
Det urbanas form, *samtidighet, möte, samling* är en kvalitet som endast kan realiseras genom att bygga hus, gator, torg, parker och monument.

SAMTIDIGHET^{xix}

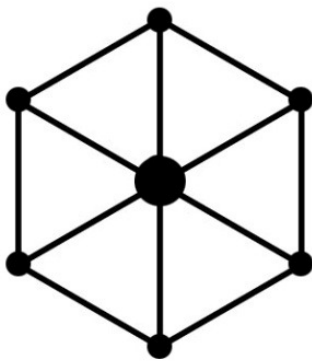
Samtidighet: alla tiders tid samlat till "det unika i rätt tid", det radikalt speciella

Samtidigheten i Jakobstads centrum kan beskrivas med ord som *överlagring, tvetydighet, penetration, infiltration, ambivalens, genomskinlighet, mångtydighet, transparens etc...* Också begreppet *paradox*^{xx} - det skenbart orimliga men likväl sanna - lämpar sig här.

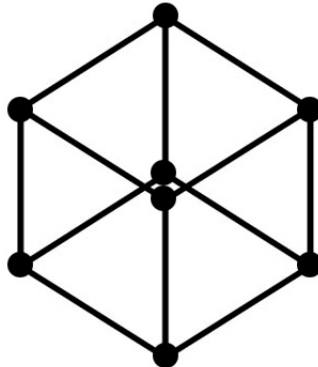
Paradoxen är en tanke eller sats som innehåller en logisk konflikt och som inte kan tämjäs rationellt men som inte heller är irrationell eller absurd.

Samtidighet kan vidare belysas med föreställningar från kubismen och kvantfysiken. Helheten bestäms av vårt sätt att iakta dessa händelser. Dess beståndsdelar förhåller sig till varandra i enlighet med hur vi iakttar komplexet.

I beskrivningen av generalplanen från 1997 beskrivs skillnaden mellan entydighet och flertydighet – ambivalens - på nedanstående sätt:

entydig

flertydig, ambivalent

Samtidigheten förutsätter mångfald, dvs. gränslöst nya former och variationer; konstellationer, nätverk, sammanslutningar. Här förverkligas färgblivandets under rent konkret, men också som en möjlighet i en inre betydelse - miraklet att det ur likheter uppstår mångfald genom färger.

Materialiserar begreppet talar vi om *komplexitet, sammansatthet*. Motsatsen till mångfald är enfald, menlöshet^{xxi}.

Materiell komplexitet är förutsättningen för ett högre medvetande

Lefebvre utvecklar och fördjupar begreppet "mångfald" till att omfatta tidrummens "samtidighet". Då talar vi om:

- Epokenas samtidighet (1700-, 1800-, 1900-, 2000-talsbyggnader bredvid och hos varandra på en och samma gång.
- Rummens samtidighet. Transparens mellan yttre och inre rum, mellan byggnader och de offentliga rummen

- Göromålens samtidighet, deras ömsesidighet

Den amerikansk-kanadensiska författaren Jane Jakobs^{xxii} understryker mångfaldens betydelse för utvecklingen och förvecklingen av centrum

Jane Jacobs var inte filosof; hon var en arbetslös småbarnsmor på sydvästra Manhattan, Greenwich Village i New York, en skarp iakttagare som obarmhärtigt kritiserade den funktionsuppdelning av städerna som fick sin början på 1920, 1930 talen. Jane Jacobs sade att staden aldrig kan ses ur bara ett perspektiv eller ett göromål i taget. Viktigt för henne var att se hur göromålen kombineras, blandas och samverkar. Hon hävdade att blandningen av göromålen^{xxiii} är förutsättningen för en livskraftig stad.

Jacobs ger oss den första helt artikulerade kvinnliga synen på stadsbyggande. Hon kände sitt grannskap genom dygnslånga iakttagelser därför att hon befunnit sig där på sätt som kvinnor gör, alldeles särskilt när de blivit mödrar. Hon kände butiksinnehavarna, och de omfattande informella sociala nätverken. Genom dagliga och nattliga iakttagelser, skildrade hon trottoarernas ekologi^{xxiv} och fenomenologi^{xxv} samt gatornas och byggnadernas ömsesidiga göromål.

Hennes råd till oss som planerar städer är:

"Gå ut på plats och iaktta både vad som fungerar och vad som inte fungerar, och lär från verkligheten. Titta ut från dina fönster, tillbringa tid på gator och torg och se hur folk i praktiken utnyttjar utrymmen, ta lärdom av detta och använd denna lärdom".

Jacobs lyfter fram fyra förutsättningar som krävs för alstrandet av mångfald och därmed samtidighet. Hon använde det neutrala ordet "stadsdelen"; Nedan har jag ersatt ordet "stadsdelen" med "Jakobstads centrum":

- 1) *Jakobstads centrum måste fylla mer än en primär funktion. Dessa göromål måste medföra en närvaro av människor som rör sig utomhus på olika tider och av olika skäl, men som ändå kan använda många stadsrum gemensamt (gator, torg, parker och offentliga rum som konsertsalar, biografier, bibliotek, konsthallar etc)*
- 2) *De flesta kvarter måste vara korta, vilket innebär att tvärgator och gathörn måste komma tätt.*
- 3) *Jakobstads centrum måste bestå av en blandning av hus som varierar i ålder och skick; en försvarlig del av dem skall vara gamla, så att den nödvändiga avkastningen också varierar. Denna blandning måste vara finkornig.*
- 4) *En tillräcklig hög koncentration av människor måste finnas i Jakobstads centrum oavsett av vilken anledning de befinner sig där. Detta gäller även dem som vistas där på grund att de bor där*

Jacobs skriver att primära göromål – såsom exempelvis "att bo",^{xxvi} varierande sysslor i kontor, göromål som gynnar rekreation, kropps- och hårvård osv - är sysselsättningar som av sig själva drar till sig folk.

Dessa göromål^{xxvii} skall vara sammanlänkade på ett sådant sätt att de sätter människor i rörelse på olika tider av dygnet^{xxviii} De sekundära göromålen där man köper och säljer - är i sin tur förutsättningar för varandra och skapar processer som genererar nya sekundära göromål.

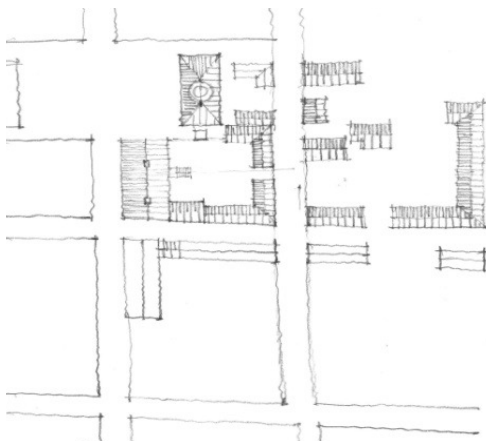
Städer har enligt Jacobs – ett stort behov av gamla byggnader och byggnader i varierande skick i syfte att garantera en blandning av dyra och billiga lokaler. Hon hävdar att gamla, billiga lokaler är nödvändiga för att nya idéer skall kunna realiseras. Hyrorna i gamla byggnader är lägre.

Jacobs framhåller även att det är betydelsefullt med hög koncentration av människor på gångavstånd från (om vi omsätter hennes exempel på Jakobstad) Jakobstads centrum. På dessa områden måste koncentrationen av bostäder vara hög.

Epokernas samtidighet - "en mäktigare närvaro"

Jakobstads historia, manifesterad i byggnader och anläggningar från fyra sekler tillhör inte "det förflutna". De utgör en "annan närvaro", en mäktigare närvaro med potential att bli vad Jakobstad ännu inte är

Denna "mäktigare närvaro" är utomordentligt betydelsefull för gestaltning av modern arkitektur.^{xxix}

Lindskogska huset var den första stenbyggnaden i Jakobstad (1797) Den skadades svårt i branden 1835, men kunde helt återställas. I samband med Allegro-projektet restaurerades den så att rumsindelningen och färgsättningen från 1835 återskapades.

Erfarenheterna från Allegro visar att arbetet med stadsbygget i Jakobstads centrum förutsätter ett intimt samarbete mellan arkitekter, stadsutvecklare, stadsplanerare och historiker i syfte att skapa teorier och samförstånd för hur historien genom det närvarande och det vardande kan omsättas i praxis.

I det avsnitt av generalplanens bestämmelse som gäller *ett värdefullt stadsområde* uttrycks detta på följande sätt:

"Vi vill upprätthålla en levande miljö förenlig med områdets egen särart. I våra strävanden att utveckla och förfinas stadsbygget vill vi utgå från den föreliggande verkligheten. När vi förändrar och förvandlar byggnader, gator, torg och parker vill vi göra detta i respekt och vördnad för deras unika egenskaper och för deras förmåga att ge näring åt moderna värden, värderingar och upplevelser".^{xxx}

Denna "mäktigare närvaro" kunde förstärkas med antydningar om - eller hänvisningar till - det stadsbygge från 1600 och 1700-talet^{xxxi} som bokstavligen gick upp i rök. Man kunde benämna dessa antydningar "citats", på samma sätt som kompositörer inom musiken nästan omärkligt citerar föregångare eller samtida kolleger. Så gjorde Maurice Ravel när han hedrade Franz Liszt och Josef Haydn med verk som de själva komponerat och Ravel i stor respekt omsatte till nya genuina skapelser, oigenkännliga för de historielösa.

Sådana citat kan förekomma och kunde förläggas till torget och längs Storgatan. (1700-talets rådhus och torg, trivialskolan, Östra långgatan, Västra gatan etc.

Citat som stärker berättelsen om Jakobstad, skall inflätas *i fruktan och bävan* (se del II)

Rummens samtidighet- skapande av transparens

Transparens mellan yttre och inre rum, mellan byggnad och gata/torg och park. Jag har ovan framhållit att det är avgörande att byggnaderna samverkar med de offentliga rummen, med gatorna, torget, parkerna (Skolparken, Sibeliusskvären, Runebergsparken, Concordiaparken etc). Byggnaderna i kvarteren bör gestaltas så, att de inifrån utvecklas till urbana skapelser, vilka enskilt och tillsammans utgör stadslivets skönaste verk. Att gestalta en byggnad inifrån är alltid svårt, lika svårt som att inifrån utvecklas som människa. Att vara yttlig är så oerhört lätt. Sant är att varje djup har yta, men varje yta inte djup

Jag har betonat att byggnaderna skall "omfamna" de offentliga platserna.

En omfamning kännetecknas av att man vänder ansiktet mot den man omfamnar.

Ett ansikte blir levande genom ögonen och munnen^{xxxii}. **Johan Asplund**^{xxxiii} har i en uppmärksam essä beskrivit ansiktet och framför allt munnens socialitet. Asplund ser ingen skillnad mellan varelser och ting. (se nedan under rubriken. Centrum/Jakobstads ansikte.)

MÖTET

Allt liv finns i relationen^{xxxiv}, utanför relationen finns inget liv. Människan är den mest centrala och vitala delen av livet. Hennes behov att övervinna isolering är av den anledningen fundamental. Isolering skapar i henne skam, skuld och ångest - fullständig isolering; fullständigt främlingskap leder till vansinne.^{xxxv}

Bilder George Tooker (1920- 2011)^{xxxvi}

Jakobstad är därför på ett avgörande sätt beroende av platser för möte, verk och lek, platser där mötet inte är beroende av "varan, kommersen eller profiten"^{xxxvii}. Jakobstad är beroende av äkta platser, som växt fram under lång tid.

Stormarknaderna utanför Jakobstads centrum är platser där mötet uteslutande är avhängigt av varan kommersen och profiten. För att nå dessa platser behöver man oftast bil. Stormarknaderna hindrar regionens befolkning och stadsborna att ge full uppmärksamhet åt centrum.

Längtan efter samhörighet är emellertid den starkast pådrivande kraften hos människan, så stark att hon med hjälp av den vågar ta språnget ut ur sin egen isolering för att träda in i en förlösande enhet, in i *mötet*, den verklighet där två förenas, samtidigt som de bevarar och förstärker sina respektive identiteter.^{xxxviii}

Det som förlöser henne är den dialog hon för med sitt *DU*: med stadsmiljön, med andra människor och med den kraft som i henne och runtom henne ständigt gör sig påmind, hennes livs *DU*, som innesluter alla andra relationer.

En enskild människas liv, liksom gemenskapens och stadssamfundets, bestäms av förmågan att *gestalta* en äkta *dialog*.^{xxxix} Liksom man om en kvinna inte kan säga att hon är mycket eller litet gravid kan en äkta dialog inte förverkligas i varierande grad, bara äga rum eller utebli.

Dialog är aktion som föds ur en längtan och en vilja att träda in i en relation. Dialogen kan förvandlas till monolog, vilket är en djup kränkning av ett annat vara: en annan människa, miljön eller den livsalstrande ordningen. Likgiltigheten är den största av försyndelser, den förnekar själva relationen. Likgiltighet och nonchalans, är några av de mäktigaste krafterna i historien^{xl}

Allt liv finns i mötet, (mötet mellan människor och mellan människor och miljön) men mötet låter sig inte konstrueras - det drabbar oss.

Vi kan emellertid bereda rum för mötet. Detta kan vi göra genom att vi

- bygger rum för det mellanmännsliga - rum för samtidighet, möte, verk och lek
- låter själva stadsbyggandet bli den dialog som förverkligar vår längtan efter interpersonlig sammansmältning. Den nu aktuella processen syftar till just detta.

Gatan - stadens verklighet

Bild: George Tooker

Gatorna har genom historien visat sig vara "stadens" verklighet, den plats där alla materiella, psykiska och andliga krafter möts, kolliderar och sammanblandar sina definitiva innebörder och öden. Det är längs gatorna i St Petersburg som "källarmannen"^{xli} möter sin inre verklighet i ett samhälle i motsägelsefylld förvandling. Det är på gatorna i St Petersburgs fattigkvarter som Raskolnikov^{xlii} irrar omkring för att slutligen på torget i Sennaja falla på knä och kyssa jorden som han förbrutit sig mot. Det är på Dublins gator som James Joyce^{xliii} låter Stephen Dedalus under sin dygnslånga odysseé vandra omkring i ett aldrig sinande hjärnflöde. Leonard Cohen sjunger att demokratin stiger upp ur gatornas sorg ("The holy places where the rases meet")

Det är på gatorna som revolutionerna ägt rum

I ordspråksboken 1:20-21 säger Salomo om visheten:

*Över platserna låter hon sin stämma hängivet ljuda
Högt över de larmande gatorna ropar hon
I stadens portar talar hon ut"*

Gatorna i Jakobstads centrum och stadskärna

De gator i stadskärnan som främst genererar och fortsättningsvis kan generera stadsliv, är Storgatan, Rådhusgatan, Köpmansgatan, Styrmansgatan och Kanalesplanaden, men även Runebergsgatan och Choreusgatan, samt delar av Ottomalmsgatan.

De gator som omger centrum är Skolgatan/Strengbergsgatan, Pedersesplanaden, Trädgårdsgatan och Jakobsgratan.

Väster om Pedersesplanaden finns områden för göromål som sammanhänger med kroppsliga övningar.

Söder om Trädgårdsgatan finns göromål som är sammankopplade med utbildning av barn i varierande åldrar och med skilda språk, och även presumtiva områden för fritidssysslor.

Frågan för oss gäller uttryckligen hur Storgatans, Rådhusgatans, Köpmansgatans, Styrmanngatans och Kanalesplanaden och även Runebergsgatans, Choreusgatans och Ottomalmngatans gaturum skall gestaltas i förhållande till de byggnader som omfamnar dem

Torget- stadens mötesplats?

Jakobstads torg har under århundraden fungerat som mötesplats mellan landsbygdens och stadens invånare.

Hit kom varje vecka min farfar, min far och mina farbröder tillsammans med andra bönder från Forsby för att sälja smör, mjölk, potatis och andra rotfrukter. Före dem min farfars far. Först med häst och kärra, sedan med en T-ford, som på torgdagarna förvandlades till buss. Här såldes kvastar, korgar, mattor och annat hantverk. Försäljarna från landsbygden värmde sig om vintrarna hos släktingar och bekanta. Sålunda satt min morfar Wilhelms brorsdotter Linnea tillsammans med sin dotter, min småkusin Maryann, från Forsby Nykarleby, ofta i köket på Södermalmngatan 14 med kaffekopp och vetebulle i hand. Ofta övernattade de för att i tidig morgon hinna erövra de främsta försäljningsplatserna.

På torget spelade frälsningsarmens hornorkester för att sedan med följe marschera till kårhuset på Tavastgatan i Skata. Torget var platsen där vi byggde snögrottor i den snö som stadsförvaltningen inte ansåg sig ha råd att forsla bort. Köpmansgatan var vår källbacke på kvällarna och den stelbente polismästaren Laurell, bördig från Gamlakarleby, manade oss till försiktighet när vi närmade oss korsningen mot Ottomalmngatan: "det kan komma en bil" sa han.

Marknaderna fyllda av tingeltangel, godsaker, karuseller och "surmanajo" uppfyllde vår värld. Från Rådhuset sträckte den sig förbi Blomqvists tomt över Hötorget ända till Herrholmngatan.

På torget firades den av överjordiskt ljus strålände Lucian i släde, beledsagad av förridare på frustande hästar, och av fackelbärarna som liksom bar kärlekens eld genom världens alla nattliga domäner.

På Jakobstads torg har man kommit samman i vrede, sorg och jubel. Här tar man fortfarande mot det nya året. Här hyllar man fortfarande Lucia, här äger fortfarande marknaderna rum (om än i begränsad form). Här firar man Jakobs dagar.

Men torget är inte längre den självklara och nödvändiga mötesplatsen mellan stad och landsbygd, inte heller mellan stadsborna. Stadsliv och stadsrum är åtskilda

Jakobstads torg är omfångsrikt, planerat för militära exerciser. Torgets proportioner gestaltades visserligen i enlighet med Vitruvius föreskrifter: kortsidan två delar; långsidan tre delar. Vitruvius skriver emellertid att torget i en provinsstad inte får vara för stort.

Jakobstads torg är för stort; när stadslivet separeras från torget blir torget meningslöst

Mitt torg på 40- 50-talen

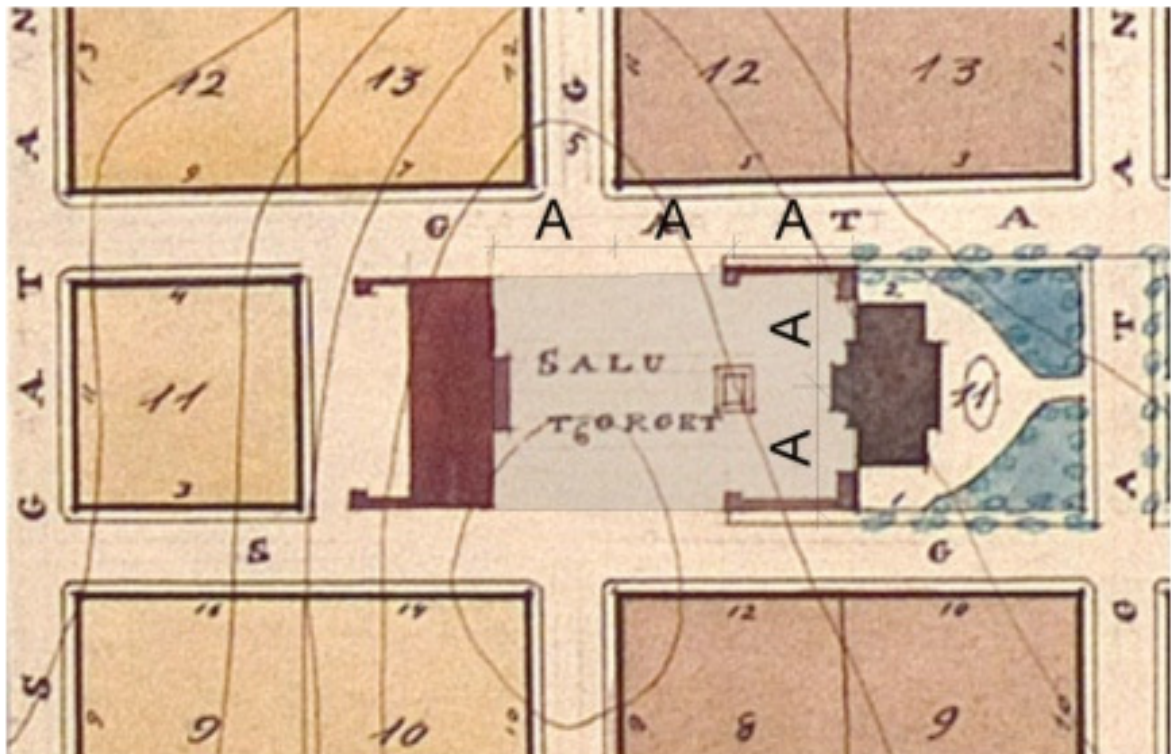

Torget i dag; enbart yta

De församlade och omfamnade byggnaderna är för små och för få, och delvis för torget betydelselösa; göromålen och händelserna är för få. Vitaliseringen av torget kräver en radikal och insiktsfull planering. Allegro visar att det fullständigt omöjliga kan ta gestalt. Det stadsmässiga inre rummet i Allegro med byggnader från fyra sekler, förlöser livet i byggnadskomplexet och inverkar inifrån på torget.

Kvar kring torget finns potentiella byggnadsplatser mellan "Villa Astrid" och Storgatan 10, Irjals tomt och tomtedlar i samband med Passagen. Passagen finns nu på den plats där Östra Långgatan på 1700-talet ledde ut till hamnen.

Framför allt finns den saluhall som "nedre torget" erbjuder i **Harald Andersins**^{xliv} stadsplan från 1927

Samtidigt lockar stadsplanen till experiment med tillfälliga tids- och rumsmodeller. "Växthuset" (2019) var ett sådant framgångsrikt experiment.

Centrum - Jakobstads ansikte

Allting har ett ansikte. Människan har ett ansikte, gemenskapen, samhället, alla "ismer", alla ideologier har ett ansikte. Finland har ett ansikte.

Jakobstads centrum har ett ansikte

Några filosofer och sociologer som jag tror mig känna rätt väl har använt ansiktet som bild för gemenskap kontra samhälle. Jag kan bland dem nämna Martin Buber, Franz Rosenzweig,^{xlv} Emmanuel Levinas och Johan Asplund.

Martin Buber betänker den väsentliga skillnaden mellan samhälle och gemenskap, och hur en gemenskap kan förverkligas. Hans beskrivning, översatt till situationen i Jakobstad, skulle kunna gälla frågan huruvida det är möjligt att en ansiktsmask av bränd lera kan förvandlas till ett levande ansikte. Han skulle ställa frågan:

"Finns det ett Jakobstad? Finns ett Jakobstad som ännu inte existerar, men är i vardande, ett ännu förborgat ansikte, ett ansikte av kött och blod, med ljus panna, älskande ögon och en mun som kan sjunga, ett mänskligt ansikte?"^{xlvi}

Johan Asplund ser i likhet med Buber ingen skillnad mellan människor, samhällen eller byggnader när han talar om ansiktet, och om ögats och munnens betydelse för ansiktet.

Om ögat säger Asplund: *"det kan förleda, förföra, klandra, visa skam eller stolthet, ljuga och bedra. Ögat är ett ständigt talande, eller talfört organ"*

Jakobstads ögon är bl.a de bostadsfönster som är riktade mot gatorna och torget. Genom dem övervakar invånarna i bostäderna händelserna i stadsrummen. Upplysta fönster är kärleksfulla ögon som skapar trygghet och säkerhet på de offentliga platserna. Jacobs påpekar därför att bostädernas fönster är värdefulla för ett levande och tryggt centrum. Av den anledningen är det viktigt att i Jakobstad bygga bostäder längs gatorna i centrum och invid torget.^{xlvii}

Ögon i Centrum är också butikernas skyltfönster som flirtar med fotgängarna på trottoarerna.

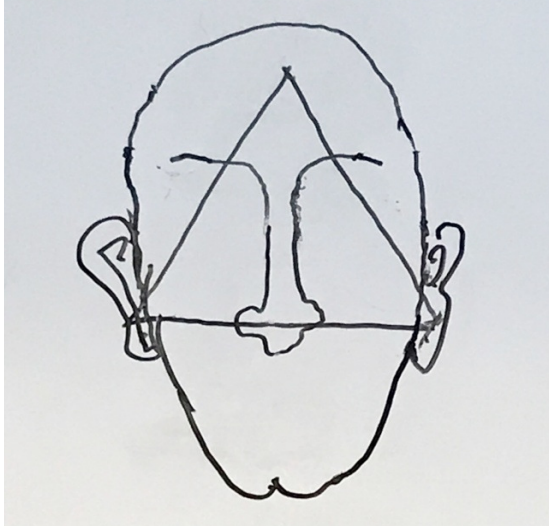
En del av butikerna bär numera mask för sina ögon. Ögonen är emellertid inte ansiktets viktigaste del.

Munnen är ansiktets mest betydelsefulla del. **Franz Rosenzweig** skriver:

"Allt liv, allt det som omger ögonen och strålar ut från ögonen, är samlat i munnen. Munnen förtär och uppfyller alla uttryck som ansiktet är i stånd till, både i tal och, slutligen, i tystnaden bakom vilken talet tar sin tillflykt: i kyssen".

Även Asplund framhåller munnens betydelse. Munnen karakteriserar ansiktet mer än ögonen. Det är med munnen vi talar - med ögat talar vi bara i överförd mening. Med munnen talar vi bokstavligen – verbalt - men Asplund menar att vi även gör det icke-verbalt. Munnen kan bli till ett tunt streck, krökas, spetsas, vattnas, gapa. Det är med munnen snarare än med ögonen vi grimaserar, och han menar att munnen i motsats till ögonen (som visserligen kan var laddade med erotiska blickar) är en *erogen zon*.

Vi har nämnt att byggnadernas fasader omfamnar gator och torg. De är stadens verkliga ansikte. Fasaderna är bokstavligen stadens ansikte,^{xlviii} ögon och mun. På gatuplanet möter vi detta ansikte. På gatuplanet avslöjas ansiktets hälsotillstånd. Min fråga: blir då följande: finns på gatuplanet i Jakobstad ett ansikte av kött och blod, ett ansikte med hög och klar panna, älskande ögon och en mun som kan kyssa? Är munnen en *erogen zon*?

Är det möjligt att en ansiktsmask av bränd lera kan förändras till ett levande ansikte, ett ansikte med hög och klar panna, älskande ögon och en mun som kan kyssa

Bilder från min Whiteboard

SAMLING

Efter andra världskriget flyttades tyngdpunkten i ekonomin från sparande till slöseri. Sedan dess har vi även i Jakobstad, i likhet med Goethes Faust, befunnit oss i en malström av produktion, konsumtion och ständigt ökad hastighet i både tid och rum. Utvecklingen har sprängt sönder stadens morfologi, stadskroppen ligger utsprängd i terrängen, gemenskapen har förskingrats.

Detta har ägt rum i en samverkan mellan

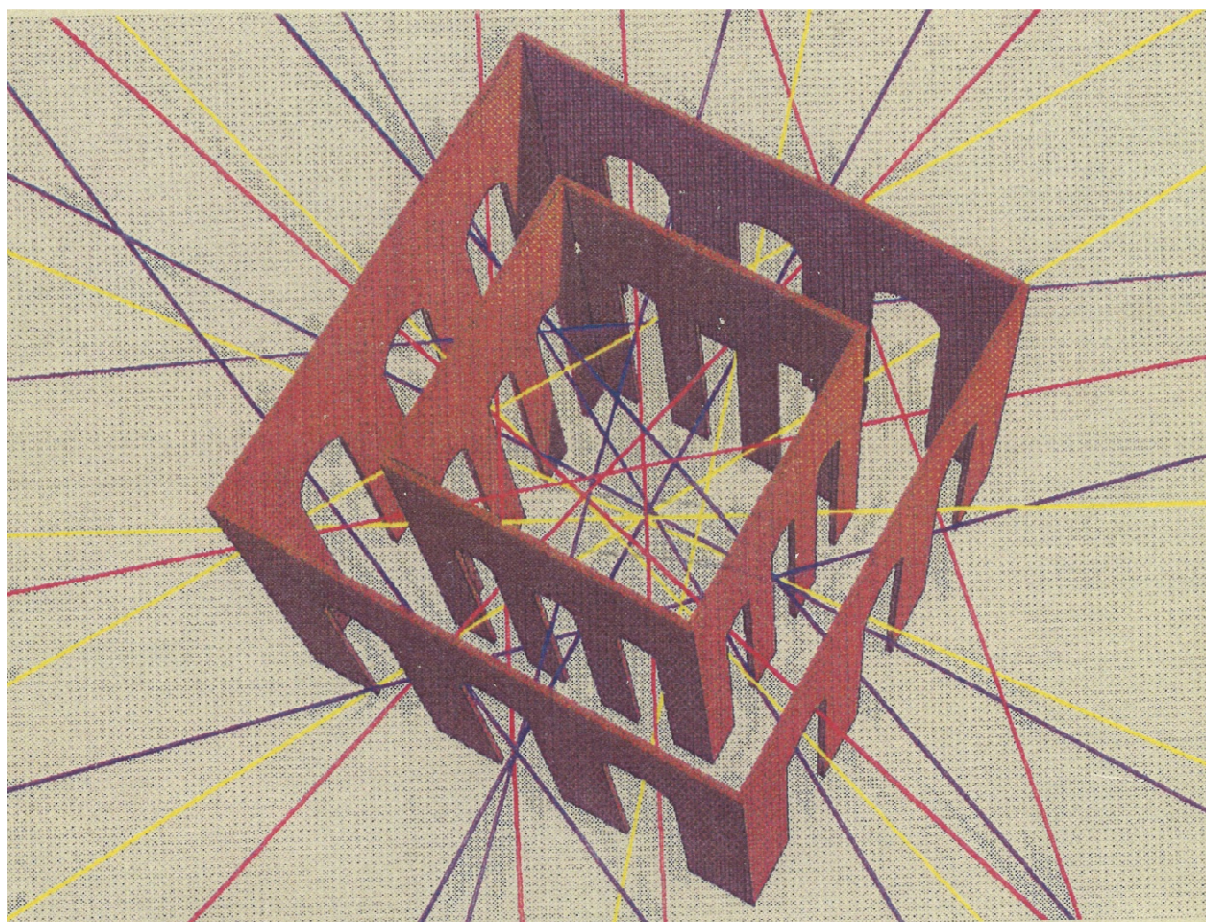
- den fortsatta postindustriella utvecklingen^{xlix}
- ökad bilism med ökade avståndⁱ
- en på det egna huset baserad och av den statliga bostadsproduktionsapparaten uppamrad familjebild. Alldeles speciellt sker detta genom att arrangera bostadsmässor. Bostadsmässorna föranstaltas undantagslöst utanför städernas centra.ⁱⁱ De handlar väsentligt om egnahemshus och alldeles specifikt om inredningar
- specialiseringen av handeln, först i riktning mot stormarknader sedan även mot näthandeln.

Utvecklingen av Jakobstad som samtidigt måste karaktäriseras som en avveckling av stadsgemenskapen, har skett i rasande tempo och i en illusion om effektivitet och tidssparande.

I denna eliminering av förutsättningarna för en stadsgemenskap och ett livskraftigt centrum, har stormarknaderna tillåtits spela en alltför stor roll. De hade inte byggts om inte stadsledningen i stor iver velat ha dem,^{lii} och genom stadsplanering berett rum för dem.

All skapande process är *samling*... *samla* och *samla in*, ett målinriktat arbete där den samlande själv blir koncentrerad och berikad. Samling betyder att fysiskt bereda rum för stadsliv i stadens centrum, och framför allt i stadskärnan, där stadens mäktigaste närvaro skall göra entré

Centrum måste definieras och gestaltas.

Pärmbild till beskrivning för generalplanen 1997 skildrar grafiskt en förtätning mot stadskärnan. Stadskärnan är som en visthusbod: "samla in och ge ut"

Portarna in till centrum

Den historiska staden omgärdades av murar.^{liii} I murarna fanns portar som ledde in till staden^{liv} Portarna definierade skillnaden mellan omvärld och stad, mellan väg och gata. En vägs riktning löper i enlighet med dess axel. Gatans väsentliga riktning skall enligt **Hermann Knoflacher**^{lv} löpa tvärs mot dess axel. Endast en äkta gata vars riktning löper tvärs mot sin axel, ger förutsättning för stadsbildning. Endast så föds enligt **Jan Gehl**^{lvi} liv mellan husen.

Vi har inga murar som kringgärdar Jakobstad. Frågan för oss blir då var "stadens portar" finns mentalt och **hur dessa "portar" skall gestaltas.**

Denna fråga har dryftats i förberedande "work-shoppar", men kräver djupare samtal och sedan en planering som gestaltar "portarna sinnligt" förnimbara med beläggningar, planteringar, belysning och konstverk

Portarna in till torget

Dessa portar är lättare att definiera än portarna in till Centrum, men **i vilken form de skall gestaltas** bör i detta läge vara en öppen fråga, som senare skall besvaras

Mental samling (koncentration)

Samling betyder också att man just nu med hjälp av essäer, undersökningar och utredningar samlar in kunskaper om Jakobstad - trafiken, köpenskapen, de historiska epokerna, lagarna och bestämmelserna etc - men också hur de skall uttydas och tillämpas.

Det latinska verbet för "att samla" är *intelligere*, som betyder "att samla in mellan", vilket påminner om talesättet "att läsa mellan raderna" - förmågan att förnimma det som finns "mellan", förmågan att skapa nya kategorier.

Perfekt particip av latinets *intelligere* är *intellectus*, "det som har samlats in". Det som har samlats är fixerat.

Dessa dubbla betydelser aktualiserar även förhållandet mellan intelligens och intellekt hos oss människor, likaså förhållandet mellan den intelligente och den intellektuelle.

För att utvecklingen och förvecklingen av Jakobstads centrum och dess kärna skall röna framgång, krävs både intelligens och intellekt i ett arbete som kännetecknas av ett dynamiskt flöde mellan alla stadsbor - enskilt och i sina sammanslutningar - i samarbete med förvaltningen.

David Bohm specificerar: "genom en intelligens som sammanhänger med kärlek".

Min vän från Esse uttrycker problemet med skapandet så här: "He gaar int te skapa naating me föstånd, men uta föstånd gaar int e".

Så är arbetet med stadsbygget i Jakobstads centrum ämnat att initiera en process som engagerar stadsborna, en process från det möjliga till det omöjliga, dvs från det som i dag är möjligt till det som – omöjligt i dag - kommer att bli möjligt i morgon.

FÖRVERKLIGANDET AV STADSBYGGNADSPLANEN

Stadsförvaltningen skall implementera planen

Stadsförvaltningens uppgift är att låta Jakobstad bli det som det bästa inom henne förutbestämt henne att bli: en stad som vi ännu inte sett, men som stegvis växer fram ur det som nu finns.

Den skall inte likna någon annan stad. Den skall likna oss.

Den kan likna oss endast i den mån vi kan vara delaktiga i att forma den genom en kreativ kamp som är fylld av vilja, motvilja, ångest, men som samtidigt är lekfull och glädjefylld, en kärlekslek

I tabellform ser SAMTIDIGHET, MÖTE, SAMLING ut enligt nedan. Tabellen är tagen från generalplanens beskrivning av processer och verkningar 1997

urban form Henri Lefebvre	företsätter	skapelseakten David Bohm intelligens		fysiska strukturer	egenskap i samhället
SAMTIDIGHET	MÅNGFALD POLYFONI DIVERSITET	VARSEBLIVANDET	STYRNING	MATERIELL KOMPLEXITET rikt utformad materia HOLON (samtidigt del och helhet)	HÖGT MEDVETANDE KREATIVITET
MÖTE	JÄMLIKHET OLIKHET FÖRTROENDE	LEKEN	BEFRUKTNINGEN	ÅKTA PLATSER PLATSER FÖR SAMTIDIGHET PLATSER FÖR, MÖTE, VERK OCH LEK	LIV
SAMLING	ENERGI IMPLOSION	KOMMUNIKATION	BINDNING BEFRIELSE	BYGGNADSKONST (mästerverk) MONUMENT	IDENTITET SOLIDARITET MENING
		intellekt			

I följande del betänker jag en hållbar utveckling i Jakobstad: byggande i kärlek hopp och tro

II OM STADSBYGGGANDE I KÄRLEK, HOPP OCH TRO

"Arkitektur är alldeles för viktigt för att helt lämnas i händerna på arkitekter. Det är samma sak med kriminalitet, det är ett samhällsproblem"

Berthold Lubetkin^{lvii}

*Varje stad är stad av våld och kärlek
 Detta är polerna. Mellan dem likgiltigheten
 Högmodet åtrån försiktigheten sjukdomen ynkligheten
 Skrattet. Varje tid är all tid.
 Varje tid bär det som hänt och det som skall komma.
 Tiden är det ofriaste
 På samma sätt som vågorna är ofria
 I förhållande till vattnet: Som barnet är det
 bunden av sin kropp av rasande förändring*

Wava Stürmer

*Husen som finns ska raseras.
 Nya som kommer att byggas.
 Länder skall spricka sönder för att andra tränger på.
 Människorna. Några klarar sig och några går under.
 Några är våra barn och några är de ofödda.
 Pulsarna ska fortsätta i suverän otakt. Slamret, hetsen.
 Floderna ska flyta också om nätterna.
 Vid vattenbrynet speglar undret sig.
 Det oförstörbara i allt förgängligt. I varje våg av havet.
 Stranden väntar följande vandrare. Staden väntar.*

Wava Stürmer

Världen genomgår just nu drastiska förändringar - socialt, politiskt, ekonomiskt, allt sammankopplat med ångestfyllda frågor som gäller klimatet, och i skrivande stund pandemier.^{lviii}

I denna globala osäkerhet drivs vi på en gång av en vilja till förändring - att omvandla oss själva och den värld vi lever i - och av en skräck för vilsenhet och sönderfall. En del ger sig, likt flagellanterna på 1300-talet, hän åt att gissla sig själv; andra sjunker ned i apati. Tydligare än någonsin tidigare skönjer vi betydelsen av paradoxen i **Karl Marx'** kända ord: *"allt som är fast förflyktigas"*. Allt det vi tidigare uppfattat som hållbart - de fasta samhällsformationerna runt omkring oss visar sig falla isär - *"kraften från centrum förslår inte"*.^{lix}

Trots att Jakobstadsregionen är den mest livskraftiga regionen i Finland^{lx}, och trots att Jakobstads stadskärna klassats högst, löper också vi som bor i Jakobstad, en risk för att bli hemlösa i tiden^{lxi}

Vi ser allt tydligare att priset för det västerländska framsteget har inneburit en söndervittring av människogemenskapen och en förlust av trygghet, lugn och värdighet.

Den moderna människan är förslavad av de system hon själv skapat. Det är inte förvånande att man i en sådan situation söker nya värdekällor. Konceptet **"hållbar utveckling"**, som myntades på 1980-talet, var ett uttryck för detta.

Vad är hållbart?

Marx konstaterar att allt fast förflyktigas. Fysikerna talar om för oss att *det fasta* - den materiella verkligheten - endast är en liten krusning på ytan av ett ofantligt hav. *Det fasta* är

inte omedelbart livsavgörande, endast förmedlande. Detta gäller såväl för den skapelse som föddes ur kaos, som för den konstskapelse i Jakobstad, som våra förfäder i generationer mödosamt utvecklat och uttryckt genom stadsbygget.

Den materiella verkligheten – stadsbygget - kan förvittra, stadslivet tyna bort, och värdet på det sociala kapitalet devalveras.

Vår och regionens energi, *vårt sociala kapital*, är i väsentlig bemärkelse grunden för Jakobstads existens. Försvinner denna energi upphör allt liv omedelbart. Betydelsen av *detta fasta*, det som förflyktigas kan därför ses först när vi upplever den helhet i vilken materien, lagarna och systemen har genererats och getts varaktighet, och i vilken de slutligen skall försvinna.

Vår tid har präglats mycket starkt av ett renodlat materiellt tänkande. Det är dags att på nytt begrunda hur tätt sammanflätade ande och materia är.

Den kände fysikern **David Bohm**^{lxii} säger att det bakom det existerande finns en högre skapande intelligens, Bohm menar att bevisen för detta uppenbaras i den oerhörda ordning som finns i universum, i oss själva och i hjärnan.

Den drivande kraft som förändrar materia men som inte själv förändras av materia har fysikerna gett namnet kvantkraft. Hypotesen är att kvanternas vågfunktioner till en väsentlig del är "mentala", att de i grunden är besläktade med medvetandet.

"Medvetandet", säger Bohm, *"är troligtvis en väsentlig del av universum och måste tas med i en framtida teori om fysiska fenomen"*. Kvantprocesserna och tankeprocesserna är inte isolerade processer, de är bägge på ett grundläggande sätt beroende av ett *holistiskt informationsmönster* som bokstavligen finns bortom tid och rum. Detta "holistiska informationsmönster", denna skapande intelligens, är enligt Bohm genomsyrad av kärlek, och här öppnar han dörren till det enligt mig verkligt centrala.

Bohm hävdar att endast kärlek kan åstadkomma verklig förändring.

Kärlek handlar inte i första hand om känslor trots att känslor åtföljer kärlek. Kärleken är, som **Erich Fromm**^{lxiii} uttrycker det *"aktivitet, inte passiv affekt"*. I utövandet av en aktiv affekt är människan fri, hon är herre över sin affekt. När människan drabbas av ett häftigt känslöförlöpp är människan ofri. Hon blir ett objekt för motivationer hon själv är okunnig om.

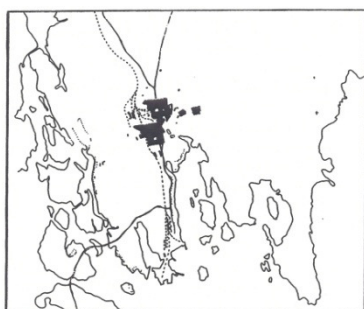
"Känslor", säger Martin Buber^{lxiv}, *"ägs; kärleken äger rum"*, och jag vill tolka detta rent påtagligt som att kärleken i vårt aktuella fall tar stadsrummen i besittning, förlöser dem och förvandlar dem med sin skapande kraft. Buber fortsätter: *"känslor bor i människan; men människan bor i sin kärlek. Detta är ingen metafor utan verkligheten... kärleken är ett verkande i världen"*.

Det hållbaras väsensnamn är kärlek

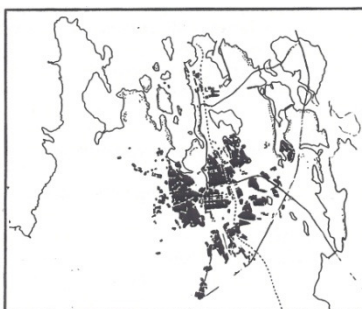
Vad innebär utveckling?

Utveckling är en process där något vecklas ut - eller viks ut - och där någon utför denna handling, dvs utvecklar eller viker ut. För att detta skall kunna vara möjligt måste det finnas något som kan utvecklas och någon som utvecklar. Det som viks ut existerar redan i invikt^{lxv} form, som en resurs. Ingenting viks ut av ingenting.

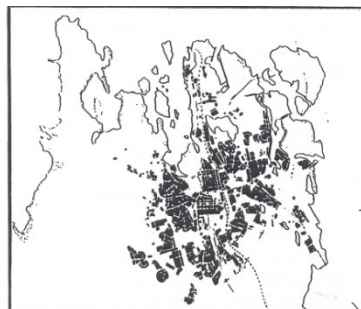
Utveckling är inte endast att vika ut något, som när man viker ut ett skrynklad papper så att det i bästa fall blir litet mindre skrynkligt. Där handlar det ändå om samma papper, samma substans i en utslätad eller "utspridd form", i vilken avstånden mellan de tidigare invecklade delarna ökat

1940-tal

1960-tal

1990-tal

Sann utveckling är samtidigt förveckling. Förveckling innebär att något som utvecklats blir allt mer sammansatt, allt mer invecklat, allt mer komplext.

Utvecklingen sedan 1940-talet har dessvärre inte inneburit förveckling av stadsbygget, utan snarare en utslätning (*bilderna hämtade från generalplanerapporten 1997*). Hastigheten (bilen) har ökat avstånden, eller annorlunda uttryckt: den tidigare så organiska samhällskroppen har mekaniserats.

Låt oss därför i stället för metaforen "utveckling" av ett papper, ta fröet som exempel.

Biologerna lär oss att ett frö innehåller all behövlig kapacitet för att en blomma – under gynnsamma förutsättningar – skall kunna rota sig, växa och blomma ut. Förutsättningarna är god jordmån, solljus och vatten.

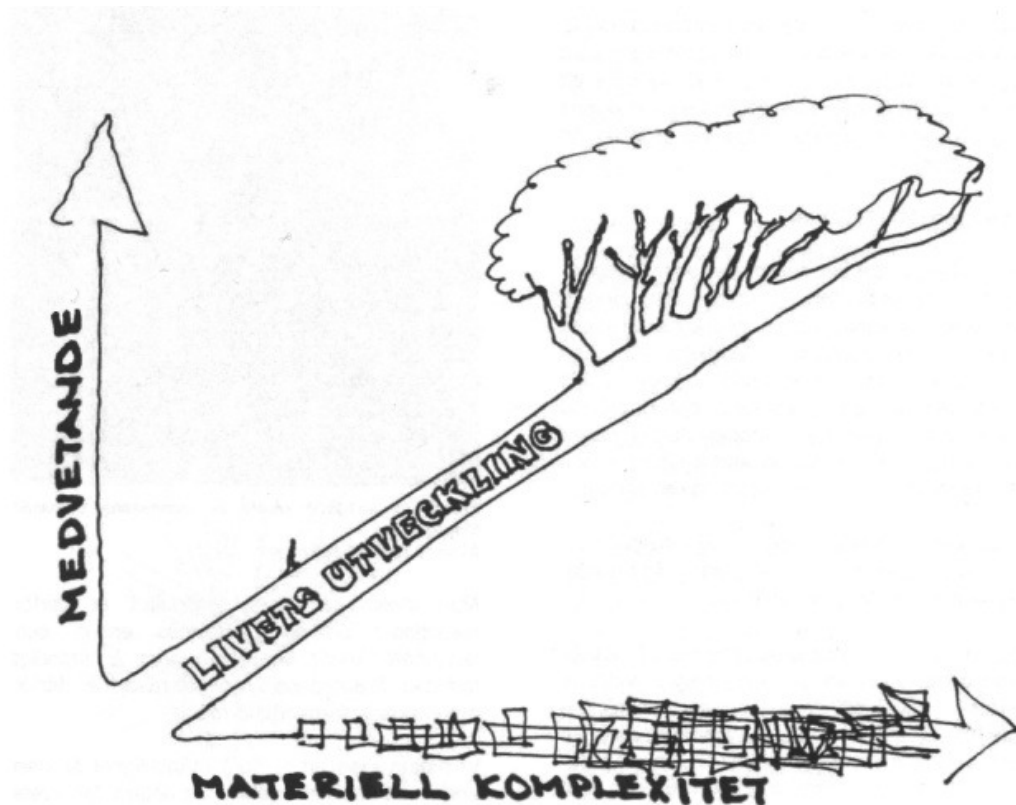
Jakobstads centrum äger rikedomar som kan förräntas, en rik fysisk miljö som i en dynamisk balans kan förvecklas, utvecklas och blomma ut. (Se avsnittet om *samtidighet*)

Fysikerna berättar för oss att det i universum inte finns några statiska strukturer överhuvudtaget. Det finns visserligen stabilitet, men denna stabilitet präglas av dynamisk balans.^{lxvi}

Bohm talar om en invikt ordning - en implicit ordning - som styr processen. I den implicita ordningen är allt vecklat in i allt; varje del är i en grundläggande betydelse relaterad både till helheten och till alla andra delar. Själva processen kallar han "*holomovement*", ett helhetsflöde där allt sammanhänger med allt. Kännetecknande för processen är att den strävar mot ett högre medvetande. Ett högre medvetande förutsätter emellertid alltid en rikare sammansatt materia. Sådan är den värld som fysikerna beskriver.

Samma förutsättningar gäller för Jakobstads centrum.

Detta förhållande mellan medvetande och materia kallar **Pierre Teilhard de Chardin** "lagen om komplexitet och medvetande".

Likt den nu pågående stadsbyggnadsprocessen behöver alla processer energi. Energi är rätt och slätt förmågan att utföra ett arbete. Vi har redan betonat att denna kraft ingenting annat är än kärlek. Det är kärleken som skänker livet dess mening och meningen utlöser den energi som styr själva processen. Där mening saknas uppstår meningslöshet. Meningslöshet ger upphov till likgiltighet och likgiltigheten till destruktivitet.

Bohm talar därför om två rörelser: en kontinuerlig skapande rörelse och en destruktiv rörelse, en rörelse mot förintelse. Den förra bejaktar livskrafterna och det mänskliga. Den senare förnekar dem och vill, i likhet med Faust^{lxvii}, sätta sig över tillvaron.

I samtalet mellan Faust och jordanden^{lxviii} uppenbarar Faust sina ambitioner att förverkliga sig själv, varpå jordanden diagnostiserar Faust som "övermänniska" och ställer frågan: "varför vill du inte bli människa", en riktig mänsklig varelse? Vi känner till att Faust därefter ingick en pakt med Mefistofeles^{lxix} som presenterar sig med orden: "Jag är anden som förnekar! Och det med rätt; vart livets frö som spirar här är värt att dö".

Den ifrågavarande stadsbyggnadsprocessen är direkt beroende av oss. Buber uttrycker förhållandet på följande sätt. (Jag har ersatt "världen" med "Jakobstad")

"Jakobstads uppkomst och undergång finns inte i mig; men de finns inte heller utanför mig; de finns överhuvudtaget inte, de sker ständigt, och detta skeende sammanhänger också med mig, med mitt liv, mitt verk, min tjänst, men de är också beroende av mig, mitt liv, mitt val, mitt verk, min tjänst. Men de är inte beroende av om jag "bejaktar" eller "förnekar" Jakobstad i min själ, utan hur jag låter min själsliga hållning till Jakobstad bli till liv, till ett liv som påverkar Jakobstad - till verkligt liv..."

Utvecklingens väsensnamn är skapelse: att skapa och att bli skapad

Vad är hållbar utveckling?

Människan *är* inte - hon är i vardande. I motsats till djuren som föds enligt sin art och som bestäms av sina instinkter, finns det sant mänskliga hos människan endast som en möjlighet.

Jakobstadsson kan välja att finnas till i en trefaldigt levande relation: i förhållande till Jakobstad och stadsbygget, i förhållande till andra stadsbor - både till individerna och de många, samt i förhållande till varats mysterium, det som filosoferna kallar det absoluta, det som fysikerna kallar "en högre intelligens som är skapande" och som den troende kallar Gud, detta *något* som inte kan uteslutas ur situationen ens av den som förkastar alla benämningar.

Martin Buber säger att människan åtnjuter full verklighet endast i den mån samtliga dessa relationer blir grundläggande. David Bohm tangerar samma sak när han talar om människans individuella, sociala och kosmiska dimension och menar att var och en av dessa måste få den uppmärksamhet som tillkommer den. Daniel Bell^{xx} svänger upp och ner på resonemanget och säger: "*om den naturliga världen styrs av öde och tillfälligheter och den tekniska av förnuft och entropi, kan den sociala världen sägas existera endast i frukten och bävän*".

Den sociala världen kännetecknas nu av individualism och kollektivism.

Individualismen förstår endast en del av människan, kollektivismen förstår människan endast som en del. Ingentida når fram till helheten hos människan.

Individualismen som hävdar den enskildes rätt mot det allmänna, ser människan endast i relation till sig själv. Kollektivismen ser inte den enskilda människan överhuvudtaget - den ser endast flocken och kräver att samhällets intressen måste sättas före individens.

I det förra fallet är människan stympad; i det senare maskerad. Buber gör gällande att både det individuella och det kollektiva i grunden är uttryck för en och samma mänskliga betingelse, endast i olika stadier. Detta tillstånd, säger han, kännetecknas av kosmisk och social hemlöshet. Resultatet blir ett tillstånd av oändlig ensamhet.

Vi nämnde att kärleken är det enda hållbara alternativet. Kärlek ger (som Bohm uttrycker saken) mening; mening utlöser energi och energin alstrar ny materia: i vårt aktuella fall nya byggnader, gator, torg och parker.

Bohm skriver att kärleken är den enda kraft som skapar mening i livet.

Kärlek är inte primärt känslor; kärlek är energi. Martin Buber förklarar detta så här: "*känslor ägs; kärleken äger rum*", och han fortsätter: "*känslor bor i människan; men människan bor i sin kärlek. Detta är ingen metafor utan verklighet...*" Kärlek är inte känslor, "*kärleken är ett verkande i världen*"... *Känslor åtföljer kärlekens metafysiska och metapsykiska faktum, men de utgör det inte*". Kärleken är den verksamma kraft som genererar mening i allt som skapas, all gemenskap, allt ansvar, men även lidandet.

Leonard Cohen beskriver lidandet så här: "Helig är elden mellan din vilja och vår, den eld i vilken vi luttras. Heligt är det som är oförlöst, insvept i ditt tålamod"

Kärlekens motsats är likgiltigheten

Dante och Vergilius möter på helvetets förgård de ljumma, de olyckliga själar "*som levt utan beröm och utan klander...himlen försköt dem för att icke fläckas därav, och helvetesdjupet vill ej ha dem...allt hopp om att få dö har de förlorat*".

På Facebooksidorna publiceras bilder av staden som inte längre är. Responserna i anledning av min publikation av "mitt torg" från 40..50- talen var överväldigande.

Vi kan emellertid inte förflytta oss tillbaka till dessa tider.

I romanen *Il Gattopardo* låter furst Giuseppe Tomasi di Lampedusa sin systerson säga:

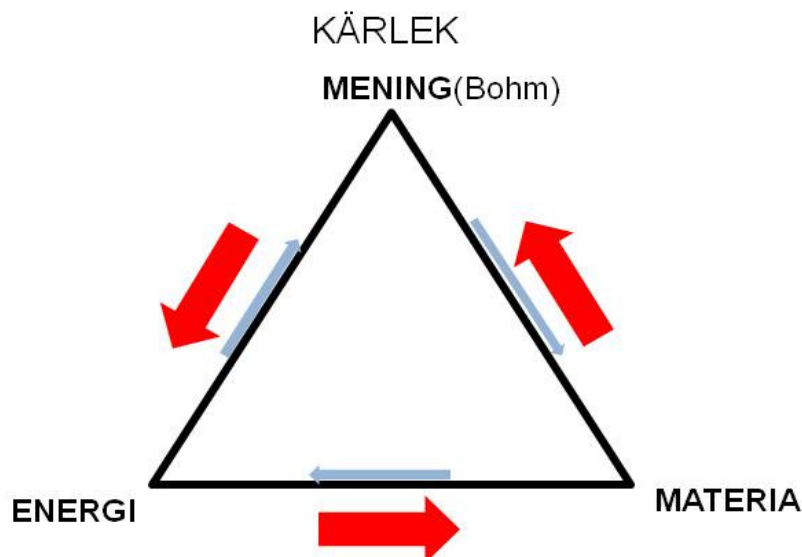
"För att allt skall förbli som det var måste allt förändras".

Det beständiga förutsätter obeständighet, en helig osäkerhet, en ständig aktivitet... kärlek..

Bohm skriver att kärleken är den enda kraft som skapar mening i livet.

Kärlek skapar **mening** i livet och mening genererar energi. Genom energin produceras ny materia i stadsbygget som blir allt mer sammansatt. Ett mera rikt sammansatt stadsbygge skapar ny mening, som alstrar ny energi, som ytterligare gör stadsbygget mer komplext och raffinerat, som skapar ny mening som ...etc. Stadsbyggnadsplanen för Jakobstads centrum måste därför genomföras- som Bohm skulle ha uttryckt saken: *"inte endast intellektuellt, utan genom en intelligens som sammanhänger med kärlek. Kärleken är ljus; inte ett särskilt ljus".*

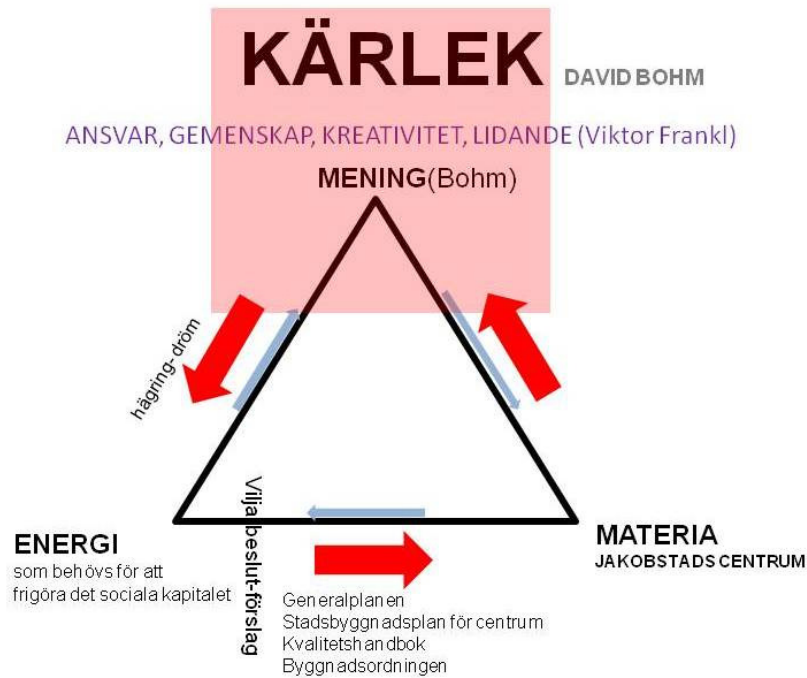
Så här beskriver David Bohm processen:

Viktor Frankl^{lxxi} skriver i boken "Livet måste ha en mening" att meningen uppenbarar sig på fyra områden av det mänskliga livet: **i gemenskapen, i ansvaret, i kreativiteten**, och också **i lidandet**.

Det är här som kärleken är verksam och börjar äga rum.

Omsatt till stadsbyggnadsplanen för Jakobstads centrum och kombinerad med Viktor Frankls tankar ser den ut som nedan (Murole/Wingren)

GEMENSKAP

Gemenskap i motsats till samhälle handlar om den energi som finns oss människor emellan, om "det mellanmännsliga". I gemenskapen (eller mångfalden av gemenskaper) bildas det "sociala kapitalet".

Vi måste våga ställa frågan om huruvida samhället Jakobstad kan genomsyras av gemenskap, av just det där som kan finnas mellan människor, och *som på en och samma gång binder dem samman och förstärker deras särskildhet*. Gemenskap handlar inte i första hand om känslor, utan tar sig uttryck praktiska påtagliga saker. Den fysiska miljön (stadens centrum med dess stads kärna som utvecklats och förvecklats under seklerna) är något av en skiss till en sådan författning.

Asplund^{lxvii} påstår att vi i dag saknar materiella länkar till den värld vi lever i - vi saknar platser, "äka platser". Vi är, säger han, platslösa, och detta tillstånd gör oss till främlingar i tillvaron. Vi lever i en värld där vi inte känner igen oss själva och där vi inte blir bekräftade. "Vi grips" säger han, "av världsångest" - en skrämmande och obehaglig känsla av hemlöshet i en värld som ständigt förändras

Georg Tooker

Generalplanen^{lxiii} är entydig och förpliktigande när det gäller samhällets vilja. Beträffande stadskärnan sägs:

"Vi vill betona stadskärnans egenart och vi vill öppna och fördjupa området som mötesplats genom att utveckla det till en samlad, tät och rikt sammansatt livsmiljö, som främjar ett brett och mångfaldigt socialt umgängesmönster, ett aktiv kulturliv och en socioekonomisk balans.

Vi vill förstärka områdets tillgänglighet, samt försköna och utveckla gatorna, torgen och parkerna så, att dessa stadsrum och de aktiviteter som finns i dem samverkar med rums- och tidsanvändningen i kvarteren

Vi vill särskilt stimulera stadslivet i dess livsrytmer och tidsanvändningar, som möjliggör det hela och fulla bruket av mötes- och utbytesplatserna".

Generalplanens viljeyttringar gäller de åtaganden som Staden Jakobstad som samhälle bemödar sig om att förverkliga genom den nu aktuella stadsbyggnadsplanen för centrum.

Frågan kvarstår emellertid på vilket sätt administration, handel, kultur och privat ägande, köpenskap, frivilliga sammanslutningar och bostadsbolag kan integreras i och berika samhällets strävanden, så att stadens centrum blir en verklig gemenskap.

ANSVAR

Ansvar^{lxiv} är människolivets egentliga väsen. Ansvar är förbundet med människans frihet och grundar sig på vissheten om att varje människa är oersättlig eftersom hon är unik, och att varje människas uppgift i världen därför är lika unik som hennes möjlighet att förverkliga denna uppgift.

Det är ansvar som garanterar sammanhållningen hos personligheten.

Asplund säger att allt mänskligt beteende kan ses som socialt gensvar, allt förutom det som är asocial responslöshet, vilket i sin grävsta form innebär att man är "socialt medvetlös".

KREATIVITET

Kreativitet^{lxv} handlar i grunden om att det gränslösa verkar i det begränsade. Bakom den splittrade och begränsade världen finns en verklighet ur vilken ljus flödar ut överallt. Enligt **Nikolaj Berdjajev**^{lxvi} handlar skapandet därför inte om att ge form åt det ändliga, utan om att avslöja det oändliga.

Konstnärer har under historiens förlopp anat och intuitivt gestaltat denna verklighet i vardande. Konstnären först; sedan har vetenskapsmannen gjort sina upptäckter.

Jakobstads centrum med dess stadskärna ser på kartan ut som en ordnad värld med gator, torg kvarter och planteringar, men kartan är inte verkligheten. Kartan redovisar en ordnad värld, men en ordnad värld är inte världsordningen. Världen är skapelse. Jakobstad är skapelse^{lxvii}.

Kreativiteten är starkt förbunden med hur individens personlighet dansas, Enligt Berdjajev är skapandet därför ingen mänsklig rättighet, snarare en skyldighet. När människan skapar förändras hon. Hon förverkligar inte sig själv; hon förverkligas. Buber sammanfattar och säger: "Den som skapar blir skapad".

LIDANDET

Kreativiteten är starkt förbunden med lidande. Att "föda" innebär vilja, motvilja, ångest och mörker, men även glädje och lycka.^{lxviii} All skapelse (allt som kallas kosmos: alla världar, Jakobstad, också den enskilde jakobstadsbarns värld) börjar i lidande, i ångesthjulet, liksom en storm som stiger upp från helvetet, en kaotisk virvelstorm av vilja och motvilja. Det är det

pris som måste betalas för att ljus skall bli till... förlossningen... ett svävande ljus och ett ljuvligt sound som genomtränger manifestationen

Min vän från Esse uttrycker problemet med skapandet så här: *"He gaar int te skapa naating me föstånd, men uta föstånd gaar int e"*.

" Se dig inte om. Och dröm inte om framtiden: den kan inte återskänka dig det förgångna eller tillfredsställa andra lyckodrömmar. Din plikt och din belöning – ditt öde - är här och nu".

Dag Hammarskjöld

Endast skapandet kan vända våra blickar framåt, men skapandet är betingat

- för det första behövs disciplin. Utan disciplin blir livet utan sammanhang, förvirrat och liksom undflyende
- För det andra behövs koncentration, en inre samling. Koncentrationen är ett nödvändigt villkor för att man skall bli en mästare i sin konst.
- För det tredje behövs tålamod uthållighet och tillförsikt. Vill man genast uppnå resultat, kommer man ingen vart. Den som verkligen tror på det den gör, påskyndar ingenting.

RELATIONSVERKLIGHET

Buber framhåller att det finns en positiv dubbelhet i människans hållning till världen Jaget har en motpart i ett *Det* eller ett *Du*. Relationsverkligheten är följaktligen en dubbel verklighet: *"Jag-De"* och *"Jag-Du"*^{lxxxix}. Distans och närhet

Det-världen är en värld som jag kan betrakta likt ett föremål som jag kan förfoga över och definiera. Jakobstad kan således vara en *"Det-värld"* som jag kan analysera, planera och gestalta; jag kan beskriva Jakobstads egenskaper, jag kan reflektera över dem och på sätt samla kunskap om Jakobstad. Detta förhållningssätt är nödvändigt och det kan väcka känslor inom mig. *Processen är absolut nödvändig, men den är inte tillräcklig*. Känslorna bor i mig, men för att kunna skapa något väsentligt måste jag bo i min kärlek... i min kärlek till Jakobstad. En sådan kärlek kan inte köpas.

^{lxxx}Därför måste jag lära känna Jakobstad i en *"Jag-Du"* relation.

I *Jag-Du*-världen finns inga *Jag-De* gränser. Här förvandlas iakttagandets distanserade detaljstudier till helhetsnärvaro. Jag har att göra med denne andre på ett annat, ömsesidigt och omedelbart sätt. Här är jakobstadsbon och den materiella verkligheten hos Jakobstad utlämnade åt varandra i möten som förändrar^{lxxxix}.

Att innerligt lära känna Jakobstad innebär således något mycket mer än att analysera och inhämta kunskaper om Jakobstad. Den som vill lära känna Jakobstad måste lära känna Jakobstad som Abraham kände Sara.

Abraham hade kunskaper och åsikter om Sara (han hade levat med henne hela hennes liv), men det väsentliga var att han *"kände henne"*. Han hade intimt umgänge med henne.^{lxxxii}

Vi jakobstadsbor måste ha innerlig samvaro med Jakobstad. Genom hårt arbete måste vi lära känna Jakobstad. Först då kan det som är omöjligt bli möjligt. Alldeles som för Abraham och Sara, då när det omöjliga började äga rum.

Den ofruksamma^{lxxxiii} Sara blev gravid; något helt oförutsägbart blev till. Sara födde en son. Efter det kallades hon *"Drottningen"* och antastades inte längre av faraoner och kungar^{lxxxiv} som ville införliva henne i sina harem.

Jakobstad kan befruktas; något nytt kan bli till genom den process som nu aktualiserats.

Avslutningsvis vill jag belysa mina tankar om jakobstadsborna och Jakobstads Centrum med ett utdrag ur **Antoine de Saint-Exupéry's bok**^{lxxxv} "Lille prinsen"

Boken handlar om relationen mellan ett *Jag* och ett *Du*, som mellan Jakobstad och jakobstadsbon. Den indikerar även att "den som har tillit inte vill påskynda någonting"^{lxxxvi}

Lille prinsen möter på sin resa en räv. Räven kan inte leka med prinsen eftersom den inte är tam. Då Lille prinsen frågar vad det innebär att vara tam svarar räven att det är konsten att fästa sig vid någon. Han fortsätter:

Än så länge är du bara en liten pojke för mig, lik hundratusentals andra små pojkar. Och jag behöver dig inte. Och du behöver inte mig heller. För dig är jag ingenting annat än en räv lik hundratusentals andra rävar. Men om du tämjer mig, så kommer vi att behöva varandra.

Och räven fortsätter: -

Mitt liv är enformigt. Jag jagar höns och människorna jagar mig. Alla hönor liknar varandra och alla människor liknar varandra. Jag tycker det är litet långtråkigt. Om du tämjde mig skulle det lysa upp min tillvaro. Jag skulle känna igen ljudet av steg, som var olika alla andra. De andras steg kommer mig att försvinna under jorden. Dina steg skulle vara en locksång, som fick mig att titta upp ur lyan. Titta! Ser du sädesfältet där borta? Jag äter inte bröd. Säden är inte till någon glädje för mig. Sädesfält kommer mig inte att tänka på någonting. Och det är synd! Men du har hår som guld. Det blir härligt då du har tämjt mig! Den guldgula säden skall föra tanken till dig. Och jag skall älska vinden som susar i säden ... "

Räven tystnade och såg länge på Lille prinsen

Tämj mig, är du snäll! Om du vill ha en vän, så tämj mig fortsätter räven, och Lille prinsen förklarar att han gärna skulle göra det, men vet inte hur han skall gå tillväga.

Man måste ha mycket tålamod, svarade räven. Först sätter du dig en bit från mig, till exempel där borta i gräset. Jag tittar under lugg på dig, och du säger ingenting. Men för varje dag kan du sätta dig litet närmare ...

Så tämjer Lille prinsen räven, och när det sedan blir tid för honom att ge sig av gråter räven. Lille prinsen undrar vilken glädje det medfört att han tämjde räven, nu måste han ju gråta. Räven tycker dock att vänskapen är värd sitt pris: -

Jag blir lyckligare när jag ser den gyllene säden

Uppdaterad i Larsmo den 28.4.2021
Roger Wingren

ⁱ Höga nivåer av socialt kapital har kopplats till högre ekonomisk tillväxt, mindre ojämlikhet, mindre brottslighet, lägre korruption och bättre fungerande myndigheter, liksom till bättre genomsnittligt hälsotillstånd. Statsvetaren Robert Putnam har visat att ett lands demokrati fungerar bra om det finns mycket socialt kapital i samhället, och mindre bra om det inte finns. Markku T. Hyypä (neurolog, docent: *Me-hengen mahti 2005*, *Livskraft ur gemenskap 2007*, *Kulttuuri pidentää ikää 2013*). Han skriver: *"Vår svenskspråkiga befolkning tycks besitta ett ömsesidigt förtroende som överstiger finländarnas i gemen Detta torde vara förklaringen till de svenskspråkigas livselixir, skriver Markku T Hyypä. Demokratin utvecklas i ett ömsesidigt förtroende och i växelverkan. En gemensam upplevelse förstärker förtroendet mellan medborgarna"*

ⁱⁱ Jacques Ellul 1912 - 1994, fransk filosof, professor, sociolog, teolog och kristen anarkist. Han har skrivit flera inflytelserika böcker om vårt "teknologiska samhälle."

^{iv} Henri Lefebvre: "Staden som rättighet" 1968

^v Norman Kingsley Mailer (1923 -2007) amerikansk författare. Journalist, essäist, offentlig intellektuell, filmskapare, två ggr pullitzer pristagare

^{vi} Ritva Liisa Salmi överarkitekt Miljöministeriet: *"Jakobstads plankarta och beskrivning jämte referenskartor, bildar en helhet; om man endast studerar plankartan öppnas inte förståelsen av strategin. Det vore önskvärt att det inte med denna generalplan i fortsättningen går som för många andra planer: när man planerar åtgärder studerar man endast plankartan och bestämmelserna och glömmar beskrivningen, i vilken grunderna för lösningarna och planens "röda tråd" är presenterade".*

vii allmogebyggnader, den gustavianska tidens arkitektur, empiren, nyrännessansen, jugend, 20-talsklassicismen, funktionalismen etc

viii Elliot R. Wolfson (1956...) University of California, Santa Barbara

ix Walter Bendix Schönflies Benjamin (1892- 1940), judisk filosof, litteraturvetare och konstkritiker. Benjamin, översättare av bl.a. Marcel Prousts romaner.

x Martin Heidegger (1889-1976) ^xtysk filosof. Hans magnum opus från 1927, *Varat och tiden*, räknas som ett av 1900-talets mest betydande filosofiska verk.

xi Goethes Faust

xii Valentin Louis Georges Eugène *Marcel* Proust (1871-1922) fransk författare. Han var son till en läkare och hade judiskt påbrå.

Proust författade romansviten *På spaning efter den tid som flytt*, sju delar på närmare tretusen sidor, vilka publicerades under åren 1913 till 1927. Romanen, som är Prousts livsverk, skildrar det utgående 1800-talets och sekelskiftets franska societetsliv. Verket innehåller därtill en djupstudie av bokens berättare, i vilken Proust – närmast med ett psykoanalytiskt förhållningssätt – analyserar sitt eget sällsliv.

Prousts arbeten brändes 1933 i universitetsstädernas bokbål i Nazityskland.

xiii Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) i Weimar, var en tysk författare, diktare och naturforskare. Han adlades 1782 och hette tidigare Johann Wolfgang Goethe. Goethe ligger begravd i gravkapellet Furstegraven i Weimar.

Goethe är den mest kände och mest betydelsefulle tyske diktaren, hans alster anses tillhöra världslitteraturen. +. Goethe var även känd från vetenskapens område. Han skrev omfattande arbeten om optik och utvecklade en unik egen färglära, samlad i boken "*Goethes färglära*"

xv Vitruvius, eventuellt *Marcus Vitruvius Pollio*, var den romerske arkitekt och ingenjör som författade *De architectura libri decem* "Tio böcker om arkitektur"). Vitruvius levde under det sista århundradet f.Kr. och möjligen en bit in på första århundradet e.Kr.

xvi "Ju snabbare förändringstakt, desto nödvändigare att lära känna det förflutna". Johan Asplund

xvii Färgerna uttrycker komplexa processer såväl hos den livlösa materien som hos de levande organismerna. Ta exempelvis en levande planta. Växten börjar med ett frö. Fröet tillför emellertid mycket litet, för att inte säga ingenting till den verkliga materiella substansen av plantan, eller till den energi, som får den att växa. Detta senare kommer uteslutande från myllan, vattnet och solljuset. Men fröet innehåller information i form av DNA, och denna information föranleder miljön att forma en planta i enlighet med denna information". *Väri ja kulttuuri*, Tikkurila Oy 1995, Roger Wingren

En blå blomma får således sin blåa färg och sin doft i enlighet med de koder som finns inskrivna i blommans frö. Men det är den fuktiga myllan i samverkan med solljuset, som skänker henne färgen och doften.

^{xix}"Samtidighet. All tid är närvarande". "*Varje tid bär det som hänt och det som skall komma. Tiden är det ofriaste.... Staden som var finns med i staden som är. Finns med hela tiden*". Wava Stürmer

xx grek. para = emot, dōxa = lära; emot den vanliga meningen

xxi Detroit var ännu på sextioalet en stad som uteslutande byggde på bilindustrin. I dag är staden en spökstad

xxii Jane Jacobs 1916-2006, amerikansk-kanadensisk författare och arkitektur- och stadsplaneringskritiker..Jane Jacobs påverkade starkt debatten om nutida stadsplanering. Hennes metod var att iakttaga: "

xxiii Lefebvre: verksamheternas samtidighet

xxiv Ekologi är vetenskapen som behandlar samspelet mellan organismer och den miljö de lever i. Människorna och staden

xxv Läran om fenomenen eller företeelserna, dvs. världen som den framstår i våra sinnesintryck

xxvi sova, tillreda mat, äta mat, sköta barn, se på TV, ta emot gäster etc

xxvii sysslor, bestyr

xxviii Till denna kategori hör bl.a kyrkorna av vilka många har verksamhet både dagtid och kvällstid, vardagar som helgdagar. I Centrum finns sju kyrkor: Stadens kyrka, Betaniakyrkan, Pingstkyrkan, Globe, Adventkyrkan, Metodistkyrkan, Ebeneserkyrkan. Dessutom finns föreningshus (som Svenska gården) En stor roll spelar "After Eight".

xxix Min professor på ETH (Eidgenössische Technische Hochschule Zuerich) Bernhard Hoesli, som i nära samarbete med två professorer i konsthistoria och byggnadshistoria, Paul Hofer och Adolph Max Vogt, hävdade att stegen i planeringen är viktigare än blott och bart funktionen. Hoesli betraktade transparensen som en vislig och insiktsfull definition av de grundläggande målen för arkitektoniskt arbete. "Transparens" skrev han, befriar, eftersom vi tillåter transparensen att se byggnader och strukturer i sammanhang och självständiga i förhållandet mellan "det historiska" och det "moderna".

xxx Åren 1992- 1993 var jag tillsammans med en dansk kollega Nordens representant i Europarådets (European Council) expertgrupp för utveckling av strategier för byggnadsskyddet. I detta arbete som ägde rum i Strasbourg formulerade jag denna bestämmelse, som sedan i arbetet med GP för Jakobstad införlivades i Generalplanen.

xxxi Nerbrända av ryssarna under stora ofreden 1714 och av "olyckan" 1835

xxxii ansikte av kött och blod, med hög och klar panna, förföriska ögon, en mun som kan sjunga och läppar som kan kyssa".

xxxiii "Munnens Socialitet och andra essäer"

xxxiv Martin Buber

xxxv Johan Asplund skriver om asocial responslöshet, vilket i sin grävsta form innebär att man är "socialt medvetlös".

xxxvi Georg Tooker (1920-2011) amerikansk figurativ konstnär: Magfisk realism, social realism, Fotorealism och surrealism

xxxvii Henri Lefebvre 1969

xxxviii Johan Asplund betonar särskilt behovet av ÄKTA platser, platser som växt fram och mognat under lång tid.

xxxix Dialogos; ordet mellan, det skapande ordet

xl Dante beskriver de likgiltiga på helvetets förgård, där de olyckliga själar befann sig, dessa som levt utan beröm och klander, dessa som himlen försköt för att inte fläckas därav och helvetesdjupet inte ville ha. Otacksamhet börjar med glömska. Av glömskan följer likgiltighet, av likgiltigheten missnöje, av missnöjet förtvivlan, av förtvivlan förbannelse.

xli Dostojevskij: Anteckningar från källarhållet

xlvi Raskolnikov ("splitraren") i Brott och straff

xlvi James Augustine Aloysius Joyce (1882- 1941) irländsk författare. Hans roman Odysseus / Ulysses räknas som en av 1900-talets mest betydelsefulla romaner. Verk av honom brändes under bokbålen runt om i Nazityskland 1933.

xliv Harald Andersin 1883-1936, finländsk arkitekt. Andersin studerade vid Dresdens tekniska högskola åren 1904-05 och utexaminerades som arkitekt från Polytekniska institutet i Helsingfors 1907. Andersin planerade ett antal "villor" längs Alholmsvägen, samt Strengbergs tjänstemannagård vid Sibeliusparken.

xlvi Ansiktets liv, allt det som omger ögonen och strålar ut från ögonen, är samlat i munnen. Munnen förtär och uppfyller alla uttryck som ansiktet är i stånd till, både i tal och, slutligen, i tystnaden bakom vilken talet tar sin tillflykt: i kyssen.

xlvi Martin Buber: "Pfade in Utopia. Ueber Gemeinschaft und deren Verwirklichung".

xlvi Just nu tänker jag på Storgatan 13, Villa Astrid, Irjala m.fl

xlvi Det franska ordet façade är en härledning av "ansikte"

xlxi där människan blir maskinens betjänt; där roboten blir artificiell människa och människan en levande robot. En värld där människor runtom i världen tillbringar tillsammans över 200 miljoner timmer om dagen bara på facebook

^l Man spar inte tid genom att öka hastigheten. Man ökar avstånden.

^{li} I samband med bostadsmässan i Jakobstad 1994 fanns ett projekt i slutet på Alholmsgatan.

^{lii} "i en kättja som utan kärlek, grovt och skamlöst, börjar direkt med det som är den sanna kärlekens fullbordan". (Dostojevskij i "Anteckningar från källarhållet")

^{liii} I Jakobstad av staket.

^{liv} I den österländska staden fanns inget torg. Mötet mellan landsbygd och stad skedde i portarna.

^{lv} Herman Knoflacher 1940....Österrikisk diplomingenjör, föreståndare för institutet för transportplanering och teknologi vid det tekniska universitetet i Wien. Knoflacher är kritisk till bilen och följderna av den för den mänskliga gemenskapen. Bilen är för honom "som ett virus"

^{lvi} Jan Gehl, född 17 september 1936 i Köpenhamn, dansk arkitekt och professor i stadsplanering. Jan Gehl utbildade sig på Det Kongelige Danske Kunstakademis arkitektskole i Köpenhamn, där han tog examen 1960. Jan Gehl är känd som i initiativtagare i början av 1960-talet till gågatan Strøget i Köpenhamn

^{lvii} Berthold Lubetkin (1901-1990) Englands främsta arkitekt inom modernismen, belönad med RIBA Royal Gold Medal for Architecture.

^{lviii} En pandemi (förr farsot) är när en infektionssjukdom sprids över stora delar av världen och drabbar en stor andel av befolkningen i varje land

^{lix} Ur led är tiden; ve att jag är den som föddes att den vrida rätt igen (Hamlet)

^{lx} Se inledning

^{lxi} Det tyska ordet som karakteriserar hemlöshet är "Unheimlichkeit", ett ord för hemlöshet som även betyder att något är skrämmande, en obestämbär och obehaglig känsla av ångest i en **spöklig** värld som ständigt förändras.

^{lxii} David Joseph Bohm, 1917-1992 amerikansk-brittisk fysiker och filosof, som skrivit en nu klassisk bok om kvantfysikens tolkning. Bohm har även medverkat till mångpartikelteorin inom plasmafysiken. Dessa arbeten har inspirerat hans uppfattning om att världen numera måste uppfattas som en helhet och inte som en samling separata delar. Hans tankar om den moderna fysikens världsbild har alltsedan 50-talet väckt stor uppmärksamhet i den vetenskapliga och intellektuella världen.

^{lxiii} Erich Fromm 1900 - 1980 var en tysk-amerikansk socialpsykolog, psykoanalytiker, sociolog, humanistisk filosof och demokratisk socialist. Han var knuten till kritisk teori inom Frankfurtskolan. I en mycket uppmärksammas bok, *Kärlekens konst* (1958), argumenterade Fromm för att kärleken är något annat än en tillfällig emotion som förälskelse. Istället bör vi betrakta kärleken som en konst som kräver utveckling av egenskaper såsom tålmod, självdisciplin och mod. Han analyserade också orsakerna till bristen på kärlek i det västerländska konsumtionssamhället. Att bli förälskad betyder alltså inte att älska. Man kan bli förälskad och ändå hata.

^{lxiv} Martin Buber 1878-1965, professor i religionsvetenskap och socialfilosofi, först i Tyskland och sedan i Israel. Hans mest kända verk är *Jag och Du* (1923), där han formulerar grunderna i sin relationistiska filosofi. I centrum står hans uppfattning att människans värld har två grundläggande dimensioner, jag-du-relationen och jag-det-relationen.. I sin bok "Pfaden in Utopia: Ueber Gemeinschaft und deren Verwirklichung" resonerar han kring möjligheterna att i samhället finna vägar till gemenskap.

^{lxv} innefattad

^{lxvi} Denna insikt ligger väsentligt bortom den verklighetsföreställning som Newton utmålade

^{lxvii} Nietzsche postulerade Guds och människans död och välkomnade övermänniskan, som sedan på 1930 talet uppenbarade sitt anlete i Europa. Lefebvre ställer frågan: "Om Gud är död och människan död, vem skall vi då bygga för."

^{lxviii} Jordanden är enligt folktron ett övernaturligt väsen som behärskar elementet jorden.

^{lxix} Mefistofeles, Mefisto, en demonisk härskare. Mefistofeles jämföras ofta med Satan, men framställs oftare som en ande som tjänar Satan. Så i folkboken och dramat om Faust. Där är han en ond ande som är Lucifers tjänare på jorden

^{lxx} Daniel Bell, 1919-2011, amerikansk sociolog och professor. Han myntade begreppen postindustriell och informationssamhälle, samt förutsåg i sina texter trender som kommunismens nedgång och internets uppkomst.^[6] Han var en av de mest framstående intellektuella östkustamerikaner och gjorde ett stort intryck i samhällsdebatten

^{lxxi} Viktor Frankl, 1905- 1997 var en österrikisk neurolog och psykiatriker. År 1942 gifte sig Frankl med sin första hustru, Tilly Grosser. Nio månader senare deporterades Frankl, hans hustru och hans föräldrar till Theresienstadt nära Prag. Frankl överlevde fyra koncentrationsläger inklusive Auschwitz. Under sin tid i koncentrationslägret förlorade han sin familj och hustru. Frankls metod var att identifiera en mening i livet till vil en man kunde förhålla sig positivt, för att sedan djupt föreställa sig resultatet

^{lxxii} Jag samtalade med Johan Asplund och läste hans böcker, när jag på 1990-talet skrev Generalplanen

^{lxxiv} *Responsibility, Vastuu, Verantwortung...*förmåga att ge svar

^{lxxv} Skaparförmåga, Skaparkraft

^{lxxvi} Nikolai Berdjajev betraktade sig som religions-, moral- och historiefilosof. Han såg friheten och skapandet som sina filosofiska huvudteman. Berdjajev var starkt präglad av Fjodor Dostojevskij, som han betraktade som en av sina främsta andliga inspirationskällor.

^{lxxvii} All skapelse (allt som kallas kosmos: alla världar, Jakobstad (också den enskilde jakobstadsbarns värld) börjar i lidande, i ångesthjulet, ett virtuellt helvete, en kaotisk virvelstorm av vilja och motvilja. Det är det pris som måste betalas för att ljus skall bli till... förlösningen... ett svävande ljus och ett ljuvligt sound som genomtränger manifestationen

I den stora berättelsen om hur allt blev till sägs i översättning från Martin Bubers översättning till tyska: "Men jorden var irrfärd och virrvarr. Guds brus svingande över vattnets ansikte. Gud sade: Ljus bli till! Ljus blev till

^{lxxix} Jag-Det: ett subjekt-objekt tänkande, en relation som bygger på erfarenhet av eller kunskap om ett objekt, i detta fall kunskap om Jakobstad

Jag-Du: kommunikationen mellan subjekt och subjekt, en omedelbar relation, där hela människans väsen är involverat.

^{lxxx} Min vän från Esse uttrycker problemet med skapandet så här: "He gaar int te skapa naating me föstånd, men uta föstånd gaar int e".

^{lxxxii} I den nya svenska översättningen av Bibeln "känner" inte Abraham Sara; han ligger med henne.

^{lxxxiii} Enligt den hebreiska grundtexten: "rotförstockad"

^{lxxxiv} Jag anspelar här på stormarknaderna

^{lxxxv} Den mångsidige ANTOINE DE SAINT-EXUPÉRY [1900–1944] var en fransk författare, pilot, matematiker, uppfinnare och diplomat. I dag mest berömd för sin sista bok, den poetiska och filosofiska sagan *Den lille prinsen* [*Le Petit Prince*, 1943], vilken också innehåller hans egna illustrationer. Boken tillägnas barnen och adresserar

fundamentala frågor om livet och den mänskliga naturen. Som den mest översatta boken i fransk litteratur – utgiven på 260 språk och såld i över 140 miljoner exemplar – hör *Den lille prinsen* till världens största litterära klassiker.

lxxxvi Jes 28:16